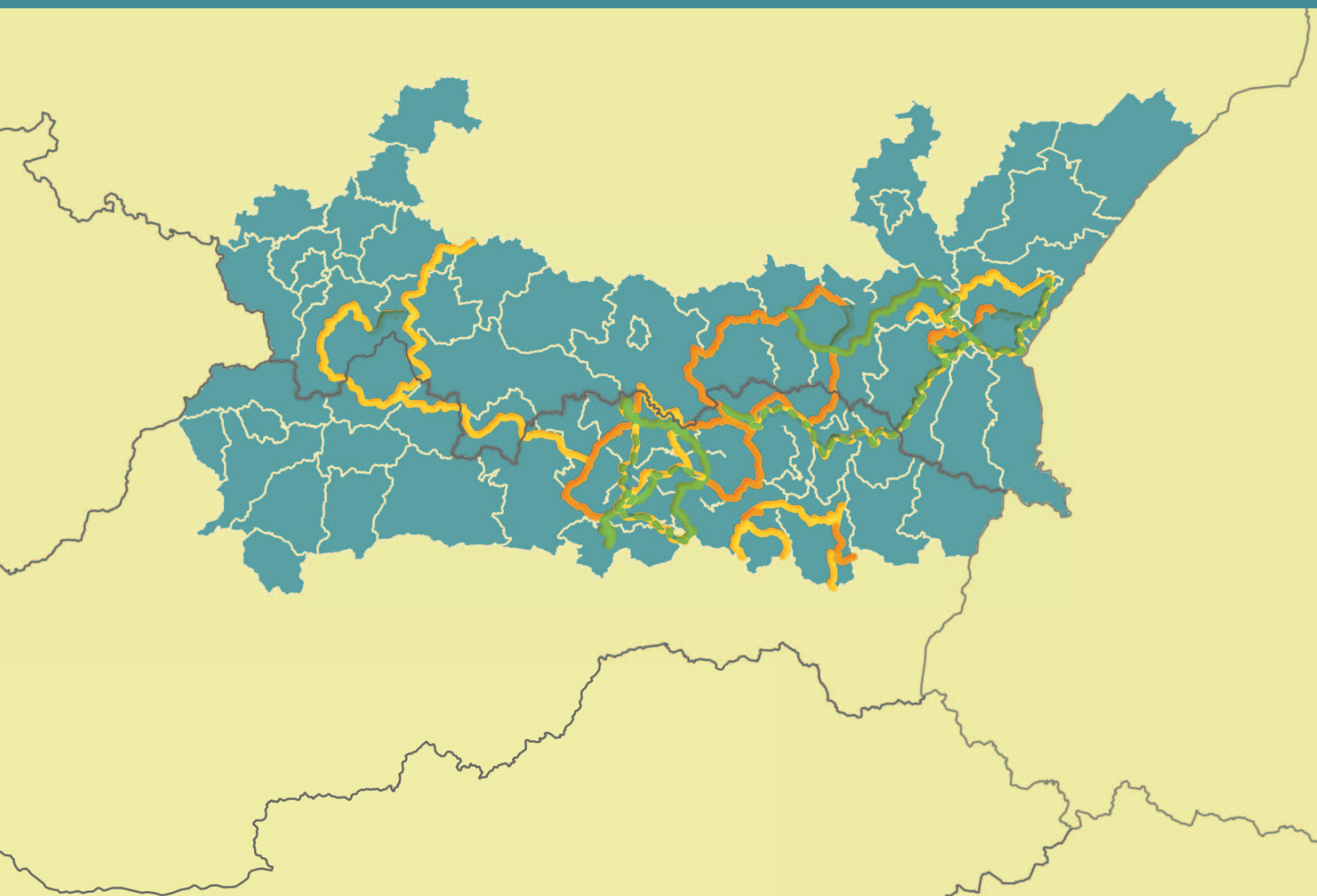

STRATÉGIA ROZVOJA PÚTNICKEJ CESTY NA POĽSKO-SLOVENSKOM POHRANIČÍ

Anton FOGAŠ
Miloslav MICHALKO
Jana MICHALKOVÁ

2016

Interreg
Poľsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

Stratégia rozvoja pútnickej cesty na poľsko-slovenskom pohraničí

Anton FOGAŠ
Miloslav MICHALKO
Jana MICHALKOVÁ

2016

Názov projektu: Svätomariánska púť („Svetlo z východu“)

Číslo projektu: PLSK.01.01.00-SK-0016/16

Projekt je spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Poľsko-Slovensko 2014-2020

PL-SK

Interreg
Poľsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

EURÓPSKA ÚNIA

PREŠOVSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

Autorský kolektív:

Mgr. Anton Fogaš, PhD.
Mgr. Miloslav Michalko, PhD.
Mgr. Jana Michalková

**Mapové prílohy
a grafický dizajn:**

Mgr. Miloslav Michalko, PhD.
Mgr. Jana Michalková

Kontakt:

web: geosupport.org
email: info@geosupport.org

Vydavateľ:

Grafotlač Prešov, 2016

Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovať bez súhlasu majiteľa práv.

Pre potreby Prešovského samosprávneho kraja vypracoval autorský kolektív (2016).

OBSAH

	PREDSLOV	(4)
1	RELIGIÓZNY A PÚTNICKÝ TURIZMUS VO SVETE S DÔRAZOM NA SKÚMANÉ ÚZEMIE	(6)
2	PÚTNICKÝ TURIZMUS V POĽSKO-SLOVENSKOM POHRANIČÍ A JEHO ZÁZEMIE (NUTS 2)	(11)
3	CESTOVNÝ RUCH V POĽSKO-SLOVENSKOM POHRANIČÍ	(16)
4	NÁVRH SVÄTOMARIÁNSKEJ PÚTE "SVETLO Z VÝCHODU". PILOTNÁ FÁZA PROJEKTU	(19)
	4.1 Trasy podľa východísk	(19)
	4.1.1 Východisko Levoča	(19)
	4.1.2 Východisko Litmanová	(33)
	4.1.3 Východisko Ľutina	(45)
	4.1.4 Východisko Gaboltov	(54)
	4.1.5 Východisko Dębowiec	(59)
	4.1.6 Východisko Krosno	(61)
	4.1.7 Východisko Stara Wieś	(75)
	4.1.8 Východisko Kalwaria Pacławska	(76)
	4.2 Trasy podľa spôsobu prepravy (okruhy)	(80)
5	PLÁNOVANÉ INVESTÍCIE A TENDENCIE ROZVOJA	(82)
6	FOTOGRAFICKÁ PRÍLOHA	(86)
	BIBLIOGRAFIA	(91)

PREDSLOV

Putovanie je pohyb na posvätné miesta za náboženským cieľom. Je to jav predovšetkým náboženský - nadčasový a konfesiónálny, viazaný najmä na kult. Už od prvých kresťanských storočí bolo cieľom putovania videnie, modlenie sa, adorovanie, splnenie vytýčených sľubov a dosiahnutie vypočutia prosieb. Z hľadiska dejín relígií je účasť na púťach súčasťou všetkých vyšších náboženstiev. Púť je odrazom konkrétneho hľadania božstva, za ktorým sa ľudia vydávajú na cestu k miestu, ktoré si zasluhuje úctu. Na posvätných miestach sa k tomuto účelu vyvinuli zvláštne zvyky a rituály, spôsoby obetovania a modlitby. Keďže púte majú najmä duchovný rozmer, tak ich aktívny účastník dokázal znášať rôzne príkoria a ťažké podmienky počas ciest vo forme hladu, smädu, útokov zlomyseľných indivíduí a pod. Počas púte robil zároveň pokánie, spovedal sa zo svojich hriechov a tým si očisťoval svoju dušu.

Putovanie človeka na posvätné miesta má hlboké korene už v staroveku. Púte realizovali Egypťania, Gréci, Rimania, hinduisti, lamaisti, šintoisti, konfucianisti a moslimovia. V kresťanstve sa púte rozšírili od 4. storočia. Kresťania navštevovali najmä miesta v Palestíne spojené so životom a smrťou Ježiša Krista, ako aj lokality spojené s pôsobením a úmrtím apoštolov. V neskorom stredoveku si získali na Západe aj Východe obľubu púte k relikviám, ale aj k obrazom a sochám, predovšetkým Panny Márie. Tak sa vyprofilovali mnohé mariánske pútnické miesta, ktoré sa rozšírili najmä po reformácii. Púte boli posilou pre ľudí v časoch nepokojov, vojen, hladu a morových epidémií. Posilňovali v nich vieru, nádej a mali význam aj z hľadiska mravného obrodzenia spoločnosti. Okrem duchovného rozmeru mali púte v

minulosti aj ďalší nemenej dôležitý význam, a to spoločenský a kultúrny. Opustenie pracovných povinností a všedného kolobehu života, návšteva iných regiónov s odlišnými zvykmi a ľuďmi a prezentácia svojho duchovného (piesne, zvykoslovie) a materiálneho bohatstva (kroje, gastronómia, remeselné výrobky). S púťami boli neodmysliteľne späté procesie (slávnostné sprievody), na čele ktorých sa niesli sväté kríže a obrazy alebo ikony Panny Márie, ako aj svätcov, ktorým boli zasvätené príslušné pútnické miesta.

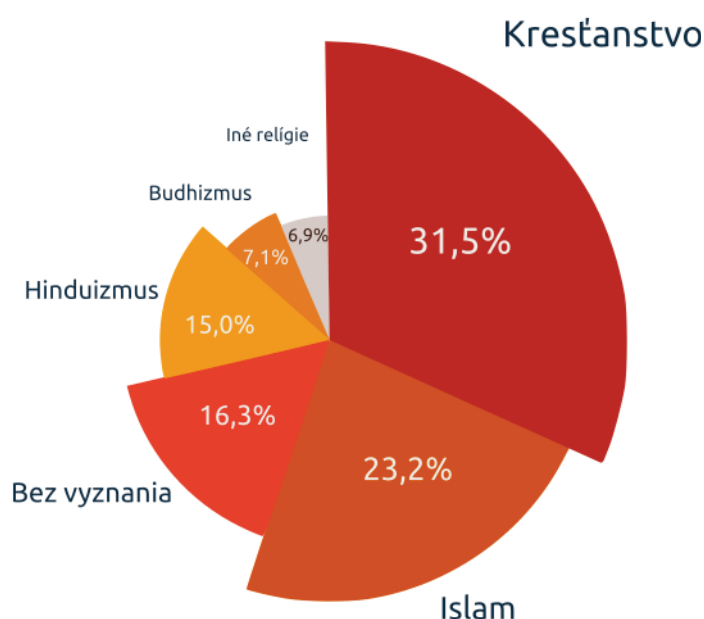
Európa je podobne ako iné svetové makroregióny známa svojimi pútnickými cestami. K najvýznamnejším patrí Svätajakubská cesta do španielskeho (galícijskeho) Santiaga de Compostela. Predstavuje najdlhšiu púť v Európe. Pre náš stredoeurópsky priestor má značný význam Stredoeurópska mariánska cesta, ktorá spája viac ako 150 mariánskych pútnických miest v stredoeurópskom regióne.

Návrh Svätomariánskej púte „Svetlo z východu“ odráža úzku nadväznosť na spomínané trasy a posilňuje v širšom kontexte celkový rozvoj predmetného regiónu, či už po stránke ekonomickej, kultúrnej alebo duchovnej.

1 RELIGIÓZNY A PÚTNICKÝ TURIZMUS VO SVETE S DÔRAZOM NA SKÚMANÉ ÚZEMIE

Podľa svetových štatistík sa v roku 2012 až 84 % svetovej populácie (takmer 6 mld. obyvateľov) hlásilo k nejakej relíгии. Najpočetnejšími boli kresťania (2,2 mld., 31,5 %), moslimovia (1,6 mld., 23,2 %), hinduisti (1 mld., 15 %) a budhisti (0,5 mld., 7,17 %). Približne každý šiesty obyvateľ sveta sa nehlási k žiadnej relíгии (16,3 %) (Graf 1).

Graf 1: Svetové náboženstvá (UNWTO, 2016)

Religióznym turizmom sa vo všeobecnosti označujú všetky turistické cesty, ktorých hlavným motívom je návšteva sakrálnych a religiózných objektov a miest. Na rozdiel od pútnického turizmu je vnímaný ako širší pojem. Religiózneho turizmu sa môžu

zúčastňovať napríklad aj príslušníci relígií, ktorí nemajú v rámci svojho kultu zavedenú praktiku púte (napr. mnohé protestantské cirkvi).

Súčasťou religiózneho turizmu je pútnický turizmus. Označuje turistické cesty, ktorých hlavným motívom sú náboženské a nábožensko – poznávacie dôvody. Súčasťou náboženského kultu je púť, organizovaná a riadená prísny rituálnym poriadkom. Jej súčasťou sú modlitby, bohoslužby, meditácie a iné formy náboženských obradov. Cieľmi pútnického turizmu sú posvätné miesta.

Púte a procesie patria medzi elementy náboženského kultu. Púť má v rozličných relígiách rozličný význam. Napríklad v katolicizme je jedným z prejavov zbožnosti. V tomto zmysle ju možno chápať ako cestu do akéhokoľvek posvätného miesta (loca sancta), ktorá sa realizuje z náboženských pohnútok. Účasť na púti vedie k duchovnej obnove človeka. Posvätné mesta sú spojené predovšetkým s postavami alebo udalosťami Starého a Nového zákona, alebo miestom kultu svätých, či kultu relikvií. Tradície pútnického turizmu sú úzko späté s vierou ľudí a s rozvojom určitých relígií.

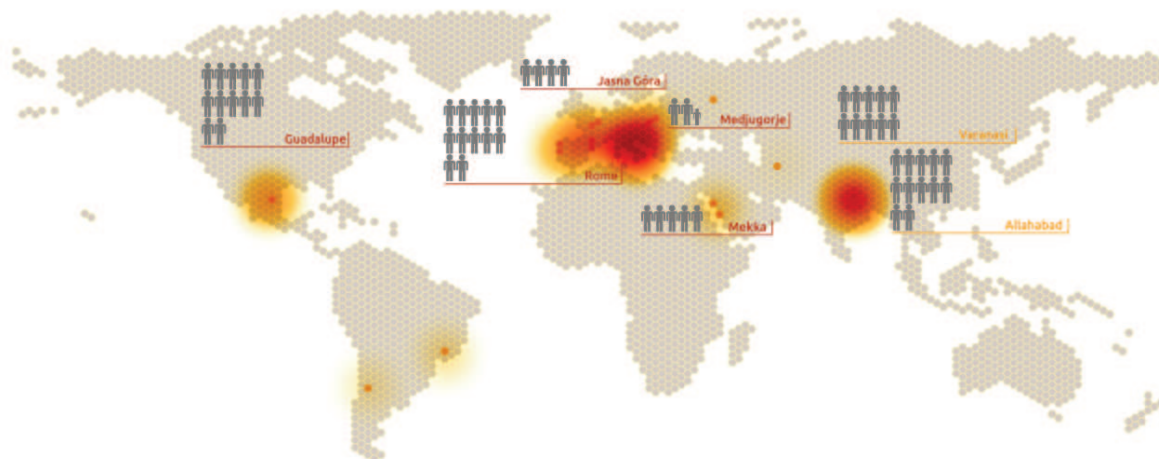
Posúdiť veľkosť pútnického turizmu vo svetovom, kontinentálnom a národnom meradle je pomerne náročné, pretože oficiálne štatistiky neexistujú. Všetky údaje sú založené len na odhadoch. Predpokladá sa, že ročne sa púť zúčastní okolo 300 miliónov pútnikov – kresťanov (200 miliónov), hinduistov (30 miliónov), moslimov a budhistov (40 miliónov) a vyznávačov iných relígií (30 miliónov). V pútnickom turizme sa stretávame s fenoménom koncentrácie pútnikov do najpopulárnejších stredísk. V kresťanstve okolo 40 miliónov osôb putuje do 20 hlavných miest (Lurdy - 6 miliónov ročne, Częstochowa – 4-5 miliónov ročne). Analogicky 15 svetových miest islamu priťahuje viac ako 10 miliónov osôb (samotná Mekka 5 miliónov)

(Mapa 1). V prípade sanktuárií sa ich počet odhaduje v západnej Európe na 6 150, v Latinskej Amerike na 973 a v anglosaských krajinách ich je približne 330.

Mapa 1: Návštevnosť svetových pútnických miest (v mil.) (Jackowski, 2011)

© OpenStreetMap Contributors, 2016

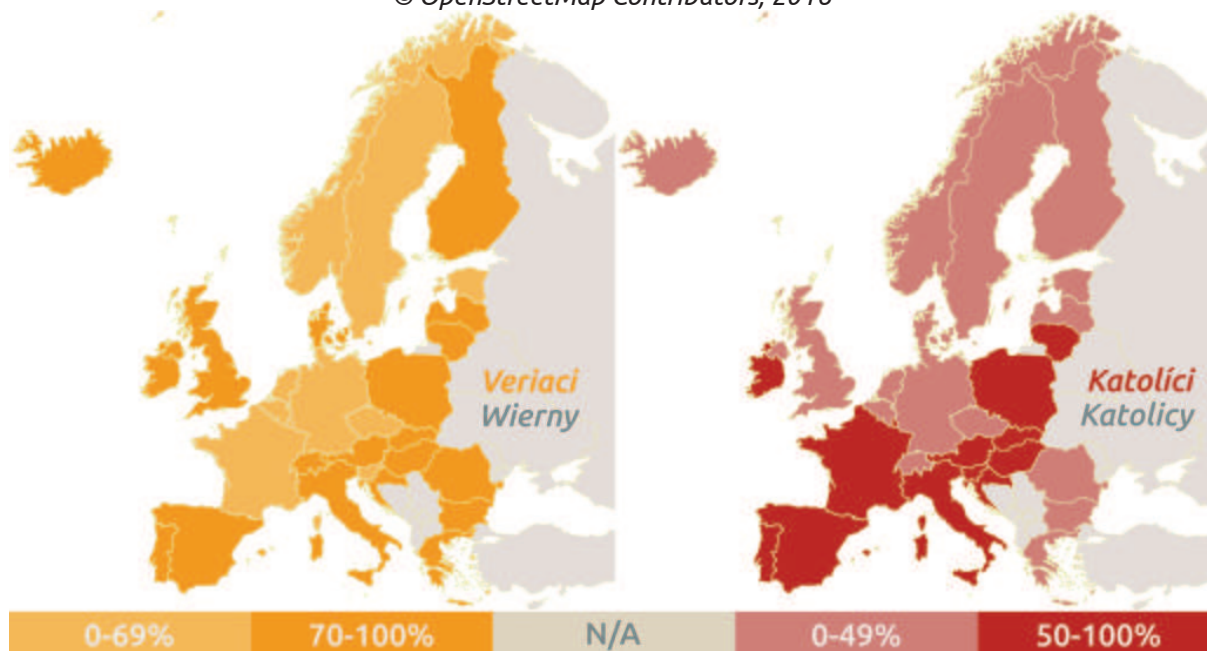
V rebríčku TOP 10 najnavštevovanejších religióznych miest sveta sa nachádza až 8 kresťanských, pričom 6 z nich sa nachádza v Európe (Rím, Lurdy, Fatima, Santiago de Compostela, Jasna Góra, Medjugorje). Za výrazne religiózne krajiny sa považujú tie, v ktorých je viac ako 70 % veriacich. V strednej a južnej Európe výrazne prevládajú katolíci, čo odráža možný potenciál rozvoja pútnického turizmu aj do budúcnosti. V Európe trávi takmer 40 miliónov kresťanov (hlavne katolíkov) svoj voľný čas na púťach. To znamená, že sa každý siedmy kresťan v Európe zúčastňuje na nejakej púti (Mapa 2).

K najvýznamnejším pútnickým trasám v Európe možno zaradiť Svätajakubskú cestu do španielskeho (galícijskeho) Santiaga de Compostela, ktorá predstavuje najdlhšiu púť v Európe založenú na najstaršej suchozemskej obchodnej ceste spájajúcej

Atlantik s Čiernym morom. Počet pútnikov tu každým rokom narastá, v roku 2015 sa tejto púte zúčastnilo vyše 2,5 milióna pútnikov. V strednej a južnej časti Európy možno za významnú púť označiť Stredoeurópsku mariánsku cestu, ktorá spája viac ako 150 mariánskych pútnických miest v stredoeurópskom regióne. Hlavná diagonála sever-juh prechádza aj cez územie Slovenska, pričom zo smeru od Maďarska prekračuje štátnu hranicu v Šahách a na severe Slovenska, za Trstenou opúšťa naše územie smerom do Poľska. Putovanie po tejto pútnickej trase poskytuje ojedinelý zážitok, čo sa týka spoznania prírodných a kultúrnych hodnôt strednej Európy, a zároveň poskytuje pre pútnika aj spiritualitu a duchovné obohatenie.

Mapa 2: Religiózný turizmus v Európe (Eurobarometer Poll, 2012)

© OpenStreetMap Contributors, 2016

Na základe vyššie uvedeného je možné konštatovať, že prevažne katolícke regióny južnej, strednej a na ňu nadväzujúcej ortodoxnej východnej Európy sú v súčasnom

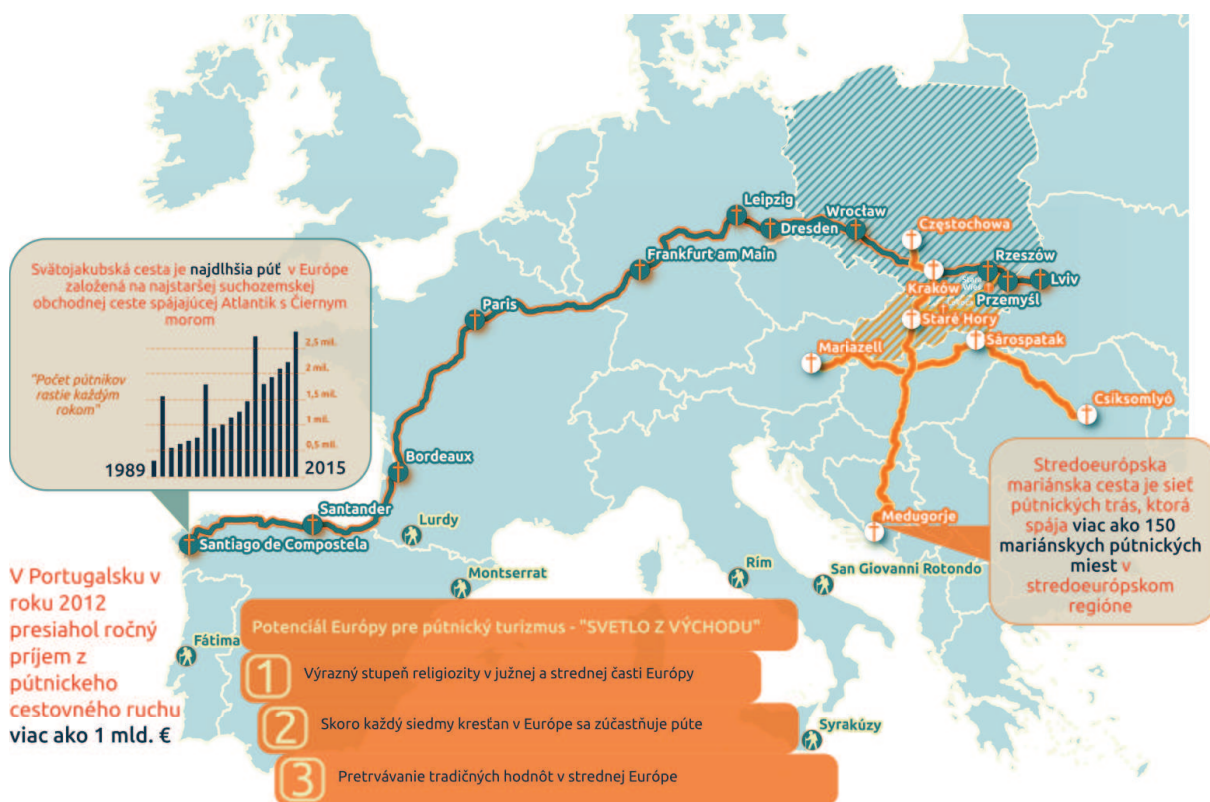
globalizujúcom sa svete, založenom predovšetkým na materiálnych statkoch
oblasťami, kde sú duchovné hodnoty ešte stále trvalými hodnotami. Tento stav sa
odráža aj v množstve púťí a pútnikov, ktorí sa ich zúčastňujú. Symbolikou tohto
faktu je aj vyjadrenie bývalého pápeža Jána Pavla II. o „svetle z východu“, ktoré by
malo „rozjasniť“ aj ostatnú časť Európy a poskytnúť jej nádej do budúcnosti.

2 PÚTNICKÝ TURIZMUS V POĽSKO-SLOVENSKOM POHRANIČÍ A JEHO ZÁZEMIE (NUTS 2)

K najvýznamnejším pútnickým trasám v Európe patrí Svätajakubská cesta do španielskeho (galícijskeho) Santiaga de Compostela, ktorá predstavuje najdlhšiu púť v Európe založenú na najstaršej suchozemskej obchodnej ceste spájajúcej Atlantik s Čiernym morom. V súčasnej dobe je Svätajakubská cesta najdlhšiou značenou pútnickou cestou, a tiež najdlhším kultúrnym a tematickým chodníkom aj v susednom Poľsku (Mapa 3). Do konca júna 2014 tu bolo označených celkovo 23 trás v dĺžke viac ako 5 000 km.

Mapa 3: Významné pútnické trasy v kontexte PL-SK (Jackowski, 2011; SMC, 2016)

© OpenStreetMapContributors, 2016

V strednej a južnej časti Európy možno za významnú pútnickú trasu označiť Stredoeurópsku mariánsku cestu (SMC), ktorá spája viac ako 150 mariánskych pútnických miest v stredoeurópskom regióne. Stredoeurópska mariánska cesta má dve hlavné diagonály (Mapa 3), ktoré sú ohraničené v smere západ–východ pútnickými miestami Mariazell v Rakúsku a Sumuleu Ciuc (Csíksomlyó) v Rumunsku, v smere juh–sever pútnickými miestami Medjugorje v Bosne a Hercegovine a Częstochowa v Poľsku. Stredoeurópska mariánska cesta sa snaží využívať predovšetkým jestvujúce turistické chodníky mimo rušných dopravných trás.

Mapa 4: Svätajakubská a Stredoeurópska mariánska cesta v PL-SK (Jackowski, 2011; SMC, 2016)

© OpenStreetMap Contributors, 2016

Na Slovensku sú od roku 2014 vytvorené tri Svätajakubské cesty. Jedna sa tiahne od Miškolca cez Košice a Levoču na Starú Ľubovňu, pričom sa v Poľsku napája na Stredoeurópsku mariánsku cestu. Druhá smeruje z Bobrova na Orave, cez Považie

Poľsko a Slovensko ako susediace krajiny, ktoré sú súčasťou európskych pútnických diaľkových trás, majú vytvorené veľmi vhodné podmienky pre rozvoj pútnického turizmu, a to najmä vo svojom pohraničí (Mapa 5). K najvýznamnejším faktorom z poľskej strany patrí existencia vyše 800 pútnických miest, ročná účasť 5-7 miliónov Poliakov (15 % populácie) na púťach, a to, že Poliaci tvoria 5 % všetkých putujúcich kresťanov vo svete a takmer 20 % v Európe. Jasna Góra v Czestochowej je hlavným pútnickým a duchovným centrom Poľska a po Lurdách je 2. najvýznamnejším centrom mariánskeho kultu v Európe. Ročne ju navštívia až 4 milióny pútnikov. Vyše 2 milióny pútnikov prichádza ročne do Krakowa a 1 milión do Kalwarie Zebrzydowskej. Na slovenskej strane je to zase fakt, že patrónkou Slovenska je Sedembolestná Panna Mária, čo vytvára priestor pre rozvoj mariánskeho kultu. Prešovský kraj je zároveň miestom, kde sa nachádza najviac mariánskych pútnických miest na Slovensku a je tu situovaná aj Levoča ako jedno z najstarších, najväčších (500 tis. pútnikov ročne) a najvýznamnejších pútnických miest v krajine. Okrem Levoče sa v Prešovskom kraji nachádza aj Ľutina ako najväčšie gréckokatolícke pútnické miesto na Slovensku (30 tis. pútnikov ročne).

**Graf 2: Počet mariánskych miest na 100 tis. obyvateľov
(vlastné spracovanie)**

Okrem vyššie spomenutých pútnických miest majú ďalšie predmetné, či už na poľskej (Kalwaria Paławska – „Jeruzalem Wschodu“, Dębowiec, Stara Wieś, Krosno) alebo slovenskej strane (Gaboltov, Litmanová) síce nižšiu návštevnosť, ale potenciál ich rozvoja je veľký. Zaujímavým porovnávacím ukazovateľom v súvislosti s rozvojom pútnického turizmu do budúcnosti v oboch štátoch je aj fakt, že na 100 tisíc obyvateľov pripadá na Slovensku 2,8 a v Poľsku 1,4 mariánskeho pútnického miesta (Graf 2).

3 CESTOVNÝ RUCH V POĽSKO-SLOVENSKOM POHRANIČÍ

Cestovný ruch (Mapa 6) je jedným z najvýznamnejších faktorov rozvoja poľsko-slovenského pohraničia. Aj v Poľsku aj na Slovensku dominuje domáci cestovný ruch. V Poľsku tvoria domáci turisti viac ako 80 % všetkých turistov (jeden z najväčších podielov v Európe). Na Slovensku je to necelých 60 %. Podiel zahraničných turistov je nižší - na slovenskej strane 32,7 % a na poľskej menej ako 15 %.

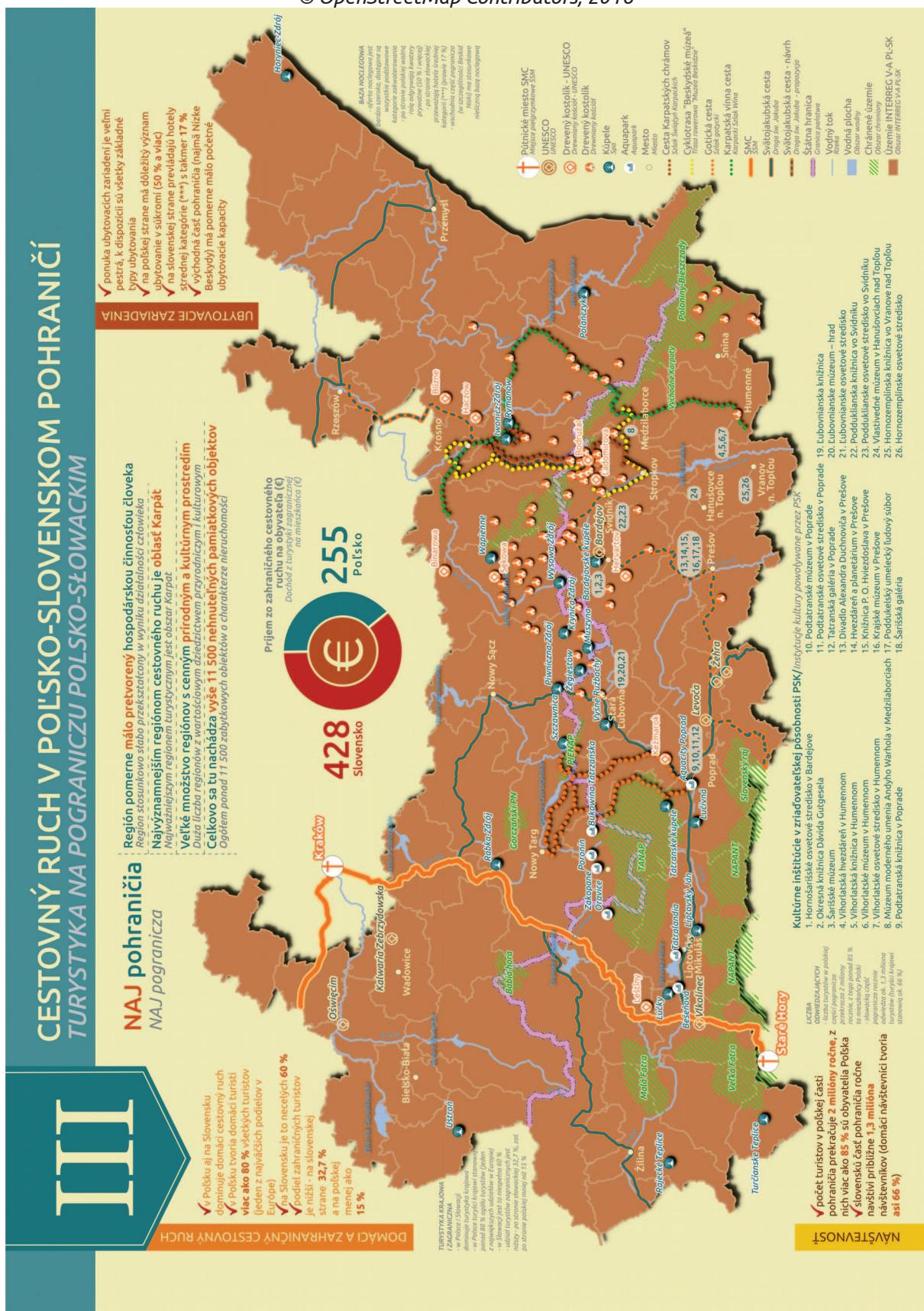
Čo sa týka návštevnosti, počet turistov v poľskej časti pohraničia prekračuje 2 milióny ročne (z nich viac ako 85 % sú obyvatelia Poľska). Slovenskú časť pohraničia ročne navštívi približne 1,3 milióna návštevníkov (domáci návštevníci tvoria asi 66 %).

V rámci ubytovacích zariadení je ponuka veľmi pestrá a k dispozícii sú všetky základné typy ubytovania. Na poľskej strane má dôležitý význam ubytovanie v súkromí (50 % a viac), na slovenskej strane prevládajú hotely strednej kategórie (***, cca 17 %). Východná časť pohraničia (najmä Nízke Beskydy) má pomerne málo početné ubytovacie kapacity.

Predmetný región je pomerne málo pretvorený hospodárskou činnosťou človeka, čo súvisí s jeho periférnou lokalizáciou voči hlavným ekonomickým a politickým centram Poľska a Slovenska. Nachádza sa tu vyše 11 500 nehnuteľných pamiatkových objektov, čo celý región „katapultuje“ medzi najvýznamnejšie historické a kultúrne oblasti oboch krajín. Cestovný ruch sa sústreďuje do oblasti Karpát, ktorá je svojou osobitosťou unikátna v rámci stredoeurópskeho kontextu.

Mapa 6: Cestovný ruch v PL-SK (vlastné spracovanie)

© OpenStreetMap Contributors, 2016

Kultúrne a historické pamiatky, sakrálna architektúra, pôvodná hospodárska architektúra zachovaná v skanzenoch alebo v jednotlivých sídlach, pestrá etnická, jazyková a religiózna štruktúra tvoriaca pomyselný stret medzi západným a východným civilizačným okruhom vytvárajú z tohto regiónu jednu z najunikátnejších oblastí svojho druhu v stredoeurópskom priestore.

4 NÁVRH SVÄTOMARIÁNSKEJ PÚTE "SVETLO Z VÝCHODU". PILOTNÁ FÁZA PROJEKTU

Vybrané trasy podľa východísk alebo podľa spôsobu prepravy (okruhy) spájajú mariánske pútnické miesta (M), svätajakubské pútnické miesta (SJ) a pamiatky UNESCO. Prvá skupina trás je trasovaná podľa východísk slovenských a poľských investičných partnerov a druhá skupina (automobilové, cyklistické, pešie) spája investičných partnerov vo forme okruhov a je doplnená výškovými profilmi vybraných trás (Mapa 7).

4.1 Trasy podľa východísk

4.1.1 Východisko Levoča

A Východisko Levoča – *Levoča (UNESCO, M) – Stará Ľubovňa (SJ) – Litmanová (M) – Čirč (M) – Lutina (M) – Veľký Šariš (SJ) – Prešov (M)*

Levoča (573 m n. m.) je situovaná na ľavej strane Levočského potoka pri severnom okraji Hornádskej kotliny pod južným upätím Levočských vrchov. O Levoči sa hovorí, že je to „najjagavejší kameň na spišskej korune“. Po prvý raz sa spomína v listine z roku 1249 pod názvom Leucha. Osada prosperovala zo svojej výhodnej polohy na starej obchodnej ceste Via Magna (Veľká cesta) a v krátkom čase sa rozrástla na mesto s viacerými výsadami. Stala sa centrom nemeckej kolonizácie na Spiši a v roku 1271 hlavným mesto Spoločenstva spišských Sasov. V roku 1323 sa stala slobodným kráľovským mestom. Najväčšou hybnou silou v histórii mesta sa stal obchod medzinárodného charakteru (Krakov, hanzové mestá, Benátky, Rusko). Levoča sa

stala jedným z hlavným centier humanizmu a renesancie v Uhorsku. Rozvíjalo sa tu školstvo a ďalšie aktivity spojené s celkovým intelektuálnym rozmachom regiónu. Po výstavbe Košicko-bohumínskej železnice, ktorá mesto obišla, nastal úpadok mesta a centrum rozvoja južného Spiša sa prenieslo do Spišskej Novej Vsi. Levoča je od roku 1950 mestskou pamiatkovou rezerváciou s unikátnymi architektonickými a kultúrnohistorickými skvostami. Najväčším z nich je rímskokatolícky farský Kostol sv. Jakuba s neskorogotickým hlavným oltárom patróna rovnakého mena. Svojou výškou 18,6 m je najvyšší svojho druhu na svete. Bol vytvorený v rezbárskej dielni Majstra Pavla z Levoče. V roku 2009 sa Levoča dostala po rozšírení lokality Spišského hradu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO pod názvom Levoča, Spišský hrad a kultúrne pamiatky okolia. Dominantu Levoče tvorí strmý kopec s neogotickým kostolom - Mariánska hora. Je to jedno z najstarších a najvýznamnejších pútnických miest na Slovensku. Archeológovia našli hradisko na kopci hneď za Mariánskou horou, ktorý sa nazýva aj dnes Burg - Hrad. Korene mariánskeho kultu siahajú až do XIII. storočia. Z tých čias pochádzajú prvé zmienky o tomto pútnickom mieste a zhromažďovaní mariánskych ctiteľov. Roku 1247 bola postavená prvá kaplnka (kostolík) na Olivetskej hore. Najpravdepodobnejšie bola postavená ako prejav vďaky Božej Matke za záchranu mnohých životov pred vpádom Tatárov, ktorí pustošili naše územie a konkrétne i Levoču v rokoch 1241-1242. V roku 1311 do Levoče prichádzajú františkáni - minoriti, ktorí zaviedli sviatok Navštívenia Panny Márie. R. 1322 farár Henrich z Levoče opravil prvý kostol (kaplnku) na Mariánskej hore. V druhej polovici 15. storočia kostol na Mariánskej hore svojou veľkosťou už nestačil. Okrem toho stav kostola bol už taký, že hrozilo aj jeho zrútenie. Farár Servác r. 1470 kostol zväčšil, čiastočne prebudoval a krátko nato

kostol dostal dnešnú gotickú milostivú sochu Panny Márie. V tej dobe už bol pri kostole aj strážny domček. Púte na Mariánsku horu neprestali ani počas reformácie. Naviac, tunajší evanjelici si ponechali sviatok Navštívenia Panny Márie. Oživenie púťí však nastalo po rekatolizácii, keď jej prvým činom bola veľká procesia a púť na Horu 2. júla 1671. V roku 1673 dostala Mariánska hora odpustovú listinu od pápeža. Kostol bol viackrát prebudovaný a rozšírený. R. 1698 farár Štefan Gyôrffy vybudoval v poradí druhý kostol na Mariánskej hore. R. 1819 Ján Ehrnsperger, levočský farár, postavil tretí kostol na Mariánskej hore, ktorý roku 1820 posvätil spišský biskup, bývalý levočský farár Michal Brigido. R. 1847 dal rímskokatolícky farár Jozef Dulovič postaviť drevenú kaplnku pre veriacich východného obradu - gréckokatolíkov. Celestín Kompanyik r. 1906 začal stavať z milodarov veriacich dnešný pútnický kostol, ktorý po jeho smrti dokončil a zariadil nový farár Jozef Krššák. 2. júla 1922 nový priestranný kostol slávnostne posvätil nový biskup Ján Vojtaššák. Levočský farár kanonik Jozef Vojtas, ktorý pôsobil v Levoči po druhej svetovej vojne, sa roku 1947 pokúsil pripraviť veľkolepé plány na Mariánskej hore (vybudovať exercičný a rehoľný dom, pútnický dom s materiálno-technickým zabezpečením), avšak politické pomery v 50-tych rokoch mu to prekazili. Jeho veľkolepé plány sa podarilo uskutočniť až po páde komunizmu po roku 1989 farárovi Mons. Doc. ThDr. ICLic. Františkovi Dlugošovi, PhD. Mariánska hora spočiatku sústredovala pútnikov z východného a stredného Slovenska. Stretávali sa tu veriaci latinského a gréckeho obradu. Postupne začali prichádzať pútnici aj z iných regiónov Slovenska, ako aj zo zahraničia, predovšetkým z Poľska. Mariánska hora sa stala počtom pútnikov najväčším pútnickým miestom na Slovensku a zaradila sa medzi svetové pútnické miesta. Svätý Otec Ján Pavol II. pútnický chrám 26. januára 1984 povýšil na menšiu baziliku. Najväčšia púť bola za prítomnosti Svätého Otca Jána Pavla II. 3. júla 1995.

Zúčastnilo sa na nej podľa odhadov vyše 650 000 ľudí. Svätý Otec zhromaždeným pútnikom vo svojom príhovore okrem iného povedal: *„Mariánske svätyne sú miesta, kde sa Kristovo svedectvo stáva mimoriadne účinným, istotne mnohí synovia a dcéry Slovenska vďačia tejto levočskej svätyni za to, že sa pravda o Bohu a viera v neho zachovali živé v ich srdciach...“* Návšteva Svätého Otca v Levoči dala podnet na hlbšie skúmanie najmä najnovšej histórie tohto pútnického miesta, aby sa vyzdvihla jeho zásluha a veľkosť v náboženskom povedomí Slovákov a v mariánskej úcte, ktorá pomohla podržať veriacich Slovenska aj v najtvrdších časoch totalitného režimu.

Stará Ľubovňa (545 m n. m.) je situovaná na hlavnej sídelnej osi severozápadného Spiša pri rieke Poprad, podobne ako mestá Poprad a Kežmarok. Vznikla na zákupnom práve koncom 13. storočia ako trhovú osadu na križovatke obchodných ciest. Neskôr sa podhradová dedina zmenila na stredoveké mesto s patričnými privilégiami a právami. Stará Ľubovňa sa stala správnym centrom miest v poľskom zálohu, čo pomohlo jej rozmachu. Rozvinuli sa tu remeslá a obchod. V rokoch 1778-1876 patrila do provincie 16 spišských miest. V histórii mesta sa striedali obdobia úpadku a hospodárskeho rastu. Okrem niekoľkých historických objektov v meste je najvýraznejšou dominantou Starej Ľubovne, ako aj celého okolia Ľubovniansky hrad situovaný nad miestnou časťou Podsadek, na vápencovom bralnatom vrchu vysokom 711 m n. m. Hrad vznikol na rozhraní 13. a 14. storočia. Patril do systému pohraničných hradov na severe Uhorska. Zároveň zabezpečoval aj dôležitú obchodnú cestu prechádzajúcu dolinou rieky Poprad do Poľska. Hrad sa stal viackrát miestom stretnutí medzi uhorskými a poľskými panovníkmi, sídlom splnomocnených správcov zálohovaných spišských miest, ako aj miestom úkrytu poľských korunovačných klenotov počas švédskej invázie v Poľsku v rokoch 1655-

1661. Okrem mnohých významných historických osobností, ktorých osudy sa čiastočne spojili s Ľubovnianskym hradom, bol v hradnej veži väznený v roku 1768 aj známy dobrodruh Móric August Beňovský. Pod hradom sa nachádza skanzen ľudovej architektúry, v ktorom sú umiestnené objekty z regiónu severného Spiša. Najcennejším exponátom je zrubový gréckokatolícky Kostol sv. Michala Archanjela z Matysovej, pochádzajúci z roku 1833.

Litmanová (679 m n. m.) leží v doline Litmanovského potoka na východnom konci Pienin v blízkosti slovensko-poľskej hranice. Od okresného mesta Stará Ľubovňa je vzdialená 11 km. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1412. V roku 1778 bol v obci postavený farský Chrám svätého archanjela Michala (NKP). Obyvateľmi obce sú v prevažnej miere gréckokatolíci. Božská svätá liturgia, sviatosti a pobožnosti sa vysluhujú v slovenskom a cirkevnoslovanskom jazyku, ktorý sa spája s cyrilo-metodskou tradíciou, ktorú priniesli na územie dnešného Slovenska spolupatróni Európy sv. Cyril a Metod. V novodobej histórii sa Litmanová dostala do povedomia hlavne v súvislosti so zjaveniami Panny Márie na hore Zvir, vzdialenej približne 5 kilometrov od začiatku obce, v blízkosti poľských hraníc. Pravosť týchto zjavení je stále predmetom skúmania zo strany Cirkvi. Panna Mária sa zjavila dvom dievčatám, vtedy jedenásťročnej Ivete Korčákovej a dvanásťročnej Kataríne Češelkovej v izbičke dreveného zrubu (majdanu), ktorý dodnes stojí na lúke obkolesenej lesom. Panna Mária sedávala na drevenej lavičke. Predstavila sa ako Nepoškvrnená Čistota. Želala si, aby sa obe dievčatá i ľudia prichádzali na toto miesto pravidelne modliť. Zjavenia trvali od 5. augusta 1990 do 6. augusta 1995, každý mesiac, vždy v nedeľu po prvom piatku. Pri poslednom zjavení Božia Matka slúbila, že tu ostáva stále prítomná. Nielen počas zjavení, ale aj po ich ukončení,

veriaci stále v hojnom počte pravidelne prichádzajú na toto miesto. Najviac sa schádzajú v nedeľu po prvom piatku v mesiaci. Okrem prvých nedeľ pútnici zo Slovenska i zo zahraničia prichádzajú každý deň na toto pútnické miesto, kde nachádzajú stratený pokoj duše, čerpajú Božiu pomoc do svojho života, ďakujú za prejavy Božej lásky, Božej pomoci a odovzdávajú svoje životy pod ochranu Božej Matky. Vzhľadom na počet a duchovné potreby pútnikov bolo nutné usporiadať modlitbový a liturgický program. Pútnici majú možnosť prísť každý deň k sviatosti zmierenia a byť nábožne účastní na slávení svätej liturgie a ostatných pobožností. Toto miesto ponúka milosti, ktoré obohacujú duchovný život veriacich a napomáhajú na ceste spásy. Keďže aj po skončení zjavení pútnici naďalej nepretržite putujú na horu Zvir vo veľkom počte a hľadajú prehĺbenie duchovného života, bolo toto miesto 6. augusta 2004 ustanovené prešovským arcibiskupom a metropolitom Jánom Babjakom SJ za miesto modlitby a kaplnka bola zasvätená Nepoškvrnenému počatiu Panny Márie. Celý areál s prameňom na hore Zvir v Litmanovej bol 7. septembra 2008 povýšený na gréckokatolícke mariánske pútnické miesto Prešovskej archieparchie. 8. augusta 2010, pri príležitosti archieparchiálnej odpustovej slávnosti, bol slávnostne zverejnený dekrét o ustanovení puta duchovného príbuzenstva (afiliácie) tomuto mariánskemu pútnickému miestu na hore Zvir s pápežskou bazilikou Santa Maria Maggiore v Ríme, ktorá je prvým a hlavným mariánskym chrámom na svete. Apoštolská penitenciária v Ríme udelila tomuto pútnickému miestu výsadu plnomocných odpustkov, aké má bazilika Santa Maria Maggiore. V roku 2008 bol postavený liturgický priestor. Oltár, ktorý je dielom akademického sochára Miroslava Kollára, je z travertínového kameňa. Ikonostas pozostáva iba z jedného radu štyroch ikon. Celý liturgický priestor s

ikonostasom bol slávnostne posvätený počas výročnej púte 9. augusta 2009. V blízkosti parkoviska sa nachádza Dom sv. Jozefa – drevenica, v ktorej býva duchovný správca hory Zvir. Oproti Domu je situované informačné centrum, ktoré slúži na poskytovanie základných informácií o tomto mariánskom pútnickom mieste a ponúka na predaj aj náboženské predmety. Práce na úprave prameňa boli skončené v roku 2009 a súčasne bola obnovená a zväčšená Kaplnka zjavenia, do ktorej prichádza každodenne množstvo pútnikov, aby zotrvali v modlitbe a vyprosili si potrebné milosti. Oproti prameňu (Prameň sv. Jána Krstiteľa) sa nachádza miesto na votívne tabuľky, umiestňovaním ktorých vyjadrujú pútnici poďakovanie Presvätej Bohorodičke za rôzne duchovné a telesné uzdravenia. V roku 2010 bola postavená Sviečková kaplnka. V roku 2011 bol postavený a daný do užívania Spovedný dom bl. Metoda Dominika Trčku CSsR. 6. októbra 2013 bola po rekonštrukcii časti pôvodného liturgického priestoru slávnostne posvätená Eucharistická kaplnka susediaca s Kaplnkou zjavenia. Hlavná púť na hore Zvir sa koná vždy v prvú augustovú nedeľu po prvom piatku.

Čirč (510 m n. m.) sa nachádza na severozápadnom úpätí Čergovského pohoria. V mieste, kde sa stretávajú okresy Stará Ľubovňa, Sabinov a Bardejov, sa nachádza aj najvyšší vrch Čergova, Minčol (1157m n. m.). Počas pekného počasia je z vrcholu vidieť okolité obce všetkých troch spomenutých okresov. Minčol má štatút národnej prírodnej pamiatky. Klimatické pomery ovplyvňuje blízkosť Vysokých Tatier. Svahové a vrcholové lúky sa v minulosti využívali ako lúky na kosenie a pasienky. Také rozsiahle lúky, aké má Čergov, nemá ani jeden orografický celok východného Slovenska. Veľkou časťou okresu Stará Ľubovňa od západu na východ preteká rieka Poprad, ktorá sa vo východnej časti, v priestore Čirč - Ruská Voľa nad Popradom,

oblúkovite stáča na severozápad a až po Mníšek nad Popradom tvorí štátnu hranicu s Poľskom. V bývalom Československu rieka Poprad patrila medzi najčistejšie rieky a bola aj najviac zarybnená. To sa podarilo zachovať. V neďalekom umelo vytvorenom Andrejovskom jazere, ale aj na rieke a po celom toku rieky je dostatok vhodných miest na rybolov, kde si vyznávači tohto športu môžu prísť na svoje. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1248. Najväčšie zastúpenie v obci má gréckokatolícka cirkev (cca 88 %) pred rímskokatolíckou a pravoslávnu. Najvýznamnejšou pamiatkou v obci je Gréckokatolícky chrám zasvätený Ochrane presvätej Bohorodičky, rekonštruovaný v roku 1843 v tradičnom barokovo klasicistickom slohu. V obci sa nachádza vzácne Gréckokatolícke múzeum Myrona Podhájeckého, venované životu tohto kňaza, ako aj iným osobnostiam Čirča.

Lutina (424 m n. m.) leží v doline potoka Lutinka na juhozápadnom svahu pohoria Čergov, 9,5 km od okresného mesta Sabinov. Lutina vznikla v 14. storočí. Prvý raz sa spomína v roku 1312, ešte ako neosídlené územie, ktoré patrilo Tárczayovcom. Najstaršia správa menovite uvádzajúca Lutinu je z roku 1330. Lutina sa nachádzala na území Šarišskej župy, centrom ktorej bol Starý hrad (Veľký Šariš). Vznikla pri chotári Pečovská Nová Ves, ako časť panstva Nový hrad (Hanigovce), ktorého majiteľmi boli Perényiovci. V stredoveku viedla Lutinou dôležitá obchodná cesta do Krakova. Od roku 1851 je obec Lutina známa pre väčšinu ľudí Slovenska. Boli to zjavenia, ktoré spôsobili, že sa Lutina stala najväčším mariánskym pútnickým miestom gréckokatolíkov na Slovensku. Obyvatelia obce sa zaoberali poľnohospodárstvom, chovom dobytky, ovocinárstvom a drevorubačstvom. História pútnického miesta v Lutine sa začala písať od 19. augusta 1851, kedy sa na Lutinskej hore zjavil sv. Mikuláš chudobnej vdove Zuzane Feketeovej. Do roku 1855 bola

Ľutina filiálkou rozsiahlej hanigovskej farnosti. Udalosti ľutinských zjavení v roku 1851 spôsobili, že sa sídlo farnosti presťahovalo do Ľutiny, ktorá sa stala najvýznamnejším pútnickým miestom gréckokatolíkov na Slovensku. Pôvodný chrám zhotovený z dreva stál na terajšom námestí pred bazilikou. Bol postavený neznámym kežmarským majstrom v gotickom slohu. Jeho veža bola vysoká 22,8 metrov. Táto stavba bola jedinečná v celej Šarišskej župe. Okrem pôdorysu, ktorý je v budapeštianskom štátnom archíve, sa zachoval aj nákres chrámu. Na konci 19. storočia už priestory dreveného chrámu nevyhovovali potrebám veriacich, preto sa diecézne vedenie a farnosť rozhodli, že postavia nový kamenný chrám. Stavba bola v roku 1908 dokončená a zasvätená Presvätej Bohorodičke. V roku 1853 sa rozhodli gréckokatolícki veriaci postaviť na hore kaplnku, ktorá bola dokončená 7. augusta 1854. Slávnostná posviacka bola 27. augusta 1854 a 11. mája 1855 pápež Pius IX. vydal apoštolské breve o plnomocných odpustkoch. Veľký počet pútnikov si vyžadoval stavbu ďalších kaplniek. Od roku 1878 sa začali stavať Kaplnka sv. Anny, Kaplnka sv. Kríža a Kaplnka sv. Mikuláša pri prameni. Posledná bola dokončená v roku 1930. V medzivojnovom období mala púť charakter nábožensko-spoločenskej udalosti, trvajúcej dva týždne. Liturgický program prebiehal vo farskom chráme a taktiež v kaplnkách na hore. Na púť prichádzali veriaci z Československa, Poľska a Maďarska. V auguste 1942 prišli do Ľutiny prvé Sestry služobnice nepoškvrnenej Panny Márie. Následne tu bol postavený kláštor, posvätený 28. augusta 1948. Významnou udalosťou pútnického miesta v Ľutine bola púť organizovaná 28. augusta 1945, na ktorej prešovský biskup, blahoslavený Pavel Peter Gojdič OSBM, slávnostne ukončil eparchiálny Mariánsky rok trvajúci od 14. októbra 1944 a Prešovskú eparchiu zasvätil Božej Matke. V čase zákazu gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku (1950 – 1968) sa prestali konať aj gréckokatolícke mariánske púte v

Lutine. Po obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi sa obec pod Čergovom stala opätovným miestom stretávania sa veriacich. Veľkým povzbudením vo viere bol Mariánsky rok 1988, v ktorom dnes už svätorečený pápež Ján Pavol II. povýšil ľutinský chrám na Baziliku minor. Prvý prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak SJ sa v roku 2007 rozhodol zväčšiť baziliku, aby bola nielen dôstojným, ale aj príjemným centrom púťí. Bazilika bola počas prestavby rozšírená o dve bočné lode so samostatnými vstupmi, čím priečelie získalo typické znaky baziliky. Pôvodné okná s vitrážou akademického maliara Mikuláša Klimčáka dnes zobia pribudované bočné lode. Priestor, kde sa predtým nachádzali, je otvorený a spája prístavbu s jadrom – hlavnou loďou – pôvodnej baziliky. Obe pristavané lode majú vlastné chóry. Pravá – východná loď slúži aj ako farský chrám. Jej súčasťou sa stal zrekonštruovaný barokový ikonostas z Chrámu sv. Paraskevvy z Novej Polianky z roku 1766. 16. augusta 2009 bola rozšírená bazilika slávnostne posvätená na hlavnej mariánskej púti prešovským arcibiskupom a metropolitom Jánom Babjakom SJ, za účasti sekretára Kongregácie pre východné cirkvi arcibiskupa Cyrila Vasiľa SJ, arcibiskupa Edwarda Nowaka a ďalších šiestich biskupov. 9. júna 2010 bola Bazilika Zosnutia Presvätej Bohorodičky pričlenená zvláštnym Putom duchovného príbuzenstva k Bazilike Santa Maria Maggiore v Ríme s privilegiom plnomocných odpustkov. 3. novembra 2010 sa začalo s úpravou bývalého farského sadu nad bazilikou, ktorý bol dlhé roky opustený a na jeho mieste vyrástli dve nové kaplnky, spolu s dvanástimi spovednicami. Jedna kaplnka je zasvätená blahoslaveným gréckokatolíckym mučeníkom – biskupom Pavlovi Petrovi Gojdičovi OSBM, Vasilovi Hopkovi a rehoľnému kňazovi Metodovi Dominikovi Trčkovi CSsR a druhá kaplnka je zasvätená sv. arcibiskupovi a divotvorcovi Mikulášovi. 20. august 2011 bol významný aj vďaka

tomu, že bazilika bola obohatená o relikviár s relikviou (krvou) svätého Jána Pavla II., ktorú Prešovskej archieparcii daroval krakovský arcibiskup a metropolita kardinál Stanisław Dziwisz. V areáli Baziliky minor začal v roku 2011 vyrastať Miniskanzen drevených chrámov, zmenšených makiet skvostov ľudovej sakrálnej architektúry z východného Slovenska. V roku 2012 prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak SJ v Kaplnke sv. Mikuláša, v areáli Baziliky minor, k verejnej úcte uložil a požehnal relikvie sv. arcibiskupa Mikuláša, lýcijskomyrského divotvorcu. V sklenenej vitríne je uložená ampulka s myrom – vonnou mannou, ktorá vyteká zo sarkofágu sv. Mikuláša v talianskom meste Bari, ako aj relikvia II. stupňa z odevu sv. Mikuláša. Zároveň sú v nej uložené aj certifikáty potvrdzujúce pravosť týchto relikvií. V júli 2013, pri príležitosti 25. výročia vyhlásenia miestneho chrámu za baziliku minor, bazilika dostala nový šat v podobe rozmerných mozaík Božieho milosrdenstva, svätého Jána Pavla II., blahoslavených biskupov mučeníkov Pavla Petra Gojdiča, Vasiľa Hopka, Teodora Romžu, rehoľného kňaza mučeníka Metoda Dominika Trčku, svadby v Káne Galilejskej, milosrdného Samaritána a sv. sestry Faustíny. Ich autorom je o. Kamil Dráb CSsR. Súčasťou baziliky sú od roku 2013 aj relikvie všetkých spomínaných svätých a blahoslavených, ktoré sú inštalované priamo v mozaikách.

Veľký Šariš (269 m n. m.) - sídlo v podobe Sarus sa prvýkrát písomne spomína v roku 1217. Predtým je tu ale dokázateľné slovanské sídlisko už v 9. storočí. Usadili sa tu saskí prisťahovalci a poľskí augustiniánski mnísi. V roku 1299 sa stal Veľký Šariš slobodným kráľovským mestom a až do roku 1647 bol centrom šarišskej stolice. Neskôr upadol na úroveň poddanského mestečka a zostal v tieni blízkeho Prešova. V priemyselnej ére ho preslávil mlyn, papiereň, súkenka. V meste má dlhú tradíciu

kvalitná plemenitba koní. Dominantou mesta, ktorá dotvára celkovú panorámu je Šarišský hrad. Komplex patrí medzi 6 najväčších slovenských hradov. Spolu s Trenčianskym hradom je jedným zo slohovo najčistejších a najväčších u nás. Zohrával dôležitú úlohu v mocenských bojoch medzi panovníkom a uhorskými magnátskymi rodmi. Postihol ho analogický osud, ako mnoho ďalších slovenských hradov. Postupne chátral, ale po nových rekonštrukčných prácach patrí k najkrajším hradným zručeninám u nás. K najzaujímavejším pamiatkam Veľkého Šariša, okrem sakrálnych stavieb (Kostol sv. Jakuba, kaplnky), patrí tzv. Mlínska džurka - historický parný rušeň umiestnený na podstavci vedľa železničnej stanice. Ide pravdepodobne o najstarší parný rušeň s normálnym rozchodom (1435 mm) na Slovensku. Bol vyrobený mníchovskou továrňou na lokomotívy Krauss & comp. roku 1882. Dvojnápravový rušeň bol určený pre Nagy Saroser Künstmühle (Veľkošarišský mlyn). Vykonával posunovacie práce na mlynskej vlečke do šesťdesiatych rokov minulého storočia. Po 2. svetovej vojne krátko dobu premával na trati Prešov – Lipany.

Prešov (255 m n. m.) patril v minulosti a patrí i v súčasnosti medzi najvýznamnejšie slovenské mestá. Je to dané predovšetkým jeho geografickou polohou, dávnou a bohatou minulosťou, hospodárskymi aktivitami, ako aj intenzívnym duchovným životom a výnimočnými školskými, kultúrnymi i vedeckými tradíciami. Prešov bol a zostal prirodzeným centrom severovýchodného Slovenska. Tretie najväčšie mesto Slovenska (90 923 obyv., 2013) leží na styku troch geomorfologických celkov - Košickej kotliny (Toryská pahorkatina), Spišsko-šarišského medzihoria (Šarišské podolie) a Šarišskej vrchoviny pri sútoku Torysy a Sekčova. Cez Prešov (255 m n. m.) prechádza rovnobežka 49° severnej geografickej šírky. V roku 1950 bolo mesto vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Archeologické nálezy dokladajú

sporadické osídlenie údolia Torysy už na sklonku staršej doby kamennej (asi pred 25 000 rokmi). Trvalejšie osídlenie mesta a jeho okolia nastáva v mladšej dobe kamennej (v neolite). V Prešove boli nájdené aj stopy po osídlení z doby bronzovej a železnej. Obyvateľstvo malo čulé styky s rímskymi provinciami. Od konca 8. storočia bolo územie Prešova trvalo osídlené slovanským obyvateľstvom, ktoré sa zaoberalo poľnohospodárstvom, pastierstvom, lovom a remeslami. Z osady roľnícko-chovateľského charakteru sa postupne v 12. a 13. storočí vyvinula remeselnícko-obchodná osada. Príchodom maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny a po začlenení tohto územia do Uhorska na prelome 11. a 12. storočia prišlo aj do okolia Prešova nové obyvateľstvo. Pestré etnické spektrum doplnili nemeckí kolonisti zo Saska, ktorých do Uhorska povolal kráľ Belo IV. po tatárskom vpáde v roku 1241. Prvá písomná správa o Prešove pochádza z listiny kráľa Belu IV. zo 7. novembra 1247. 28. januára 1299 udelil uhorský kráľ Ondrej III. Prešovu, Veľkému Šarišu a Sabinovu mestské výsady. Prešov prestal byť poddanskou osadou panstva hradu Šariš a stal sa mestom. Hlavným zamestnaním obyvateľstva v stredoveku boli remeslá a obchod. Najstaršími cechmi v meste boli kožušníci, kováči, debnári, krajčíri, obuvníci, olejnici, mäsiari, garbiari. Významným odvetvím sa stalo tkanie a bielenie plátna. Hlavným zdrojom príjmov mesta a jeho obyvateľov bol predovšetkým obchod. Najvýznamnejšie trasy diaľkového obchodu, na ktorom sa zúčastňovali Prešovčania viedli po stáročia z Potisia a Sedmohradska, odkiaľ sa dovážalo obilie, dobytok a víno (hlavne tokajské) na sever do Poľska, Haliče a Pruska, kde sa nakupovalo plátno, olovo, cín, ryby, kožušiny a na západ do banskej oblasti Sliezska a na Moravu. V roku 1374 sa stal Prešov slobodným kráľovským mestom. Postupný hospodársky rast mesta v polovici 14. storočia zabezpečil Prešovu prioritu v spoločenstve troch toryských miest (Prešov, Sabinov, Veľký Šariš),

ktoré udržiavalo čulé styky so starším spoločenstvom spišských saských miest. Od roku 1480 sa Prešov stal členom Pentapolitany, spolku piatich východoslovenských slobodných kráľovských miest (Košice, Levoča, Bardejov, Prešov, Sabinov), ktoré spájali spoločné obchodné záujmy a podobné právne postavenie v krajine. Prešov patrilo odvtedy spolu s Budínom, Pešťou, Bratislavou, Šoproňou, Trnavou, Košicami a Bardejovom k ôsmim najvýznamnejším mestám v Uhorsku. 16. storočie bolo v znamení dvoch rozhodujúcich udalostí, ktoré mali nielen pre Prešov ale aj pre iné východoslovenské mestá a v širšom kontexte pre celé Uhorsko ďalekosiahly význam - reformácia a turecká expanzia. Vďaka kráľovským donáciám a enormnému rozvoju obchodu a remesiel prežíval Prešov od polovice 16. storočia do začiatku nasledujúceho storočia obdobie najväčšieho rozkvetu v celej svojej histórii (označenia Prešova ako „Eperissinum florens“- kvitnúci Prešov, „Malá Viedeň“ alebo „Malé Lipsko“). 17. a začiatok 18. storočia boli v znamení niekoľkých protihabsburských stavovských povstaní (Štefan Bocskay, Gabriel Bethlen, Juraj I. Rákóczi, František Wesselényi, Imrich Thököly, František II. Rákóczi). Po období stagnácie a hospodárskeho úpadku sa uskutočňujú v druhej polovici 18. storočia výrazné zmeny vo všetkých sférach jeho života (remeslá, obchod, kultúra, školstvo). V hospodárskej oblasti zaznamenal Prešov na konci 19. storočia stagnáciu. Ocitol sa mimo trasy košicko-bohumínskej železnice. Udalosti 1. a 2. svetovej vojny zasiahli priamo, alebo nepriamo do života obyvateľov mesta a znamenali ťažké obdobie. Novodobá história Prešova je už ale v znamení rastu a prosperity mesta. Bohatá a dynamická história Prešova sa odráža v mnohých významných architektonických kultúrnych pamiatkach, ktoré sa v ňom nachádzajú. Medzi najvýznamnejšie patria Konkatedrála sv. Mikuláša, Kostol sv. Jozefa a františkánsky kláštor, evanjelický a.v.

chrám sv. Trojice, gréckokatolícky Katedrálny chrám sv. Jána Krstiteľa, pravoslávny Katedrálny chrám sv. Alexandra Nevského, barokový komplex Kalvárie, areál Židovskej náboženskej obce s ústredným objektom ortodoxnej židovskej synagógy, evanjelické kolégium, Rákócziho palác, Caraffova väznica, Bosákova banka, meštianske domy po oboch stranách Hlavnej ulice, Neptúnova fontána, Divadlá Jonáša Záborského a mnohé ďalšie. Výnimočným a na Slovensku ojedinelým súborom technických pamiatok dokumentujúcim ťažbu a spracovanie soli v tomto regióne je Solivar. V mestskej časti Prešova tak vznikol jedinečný historicko-technický areál vyhlásený v roku 1970 za národnú kultúrnu pamiatku. Celý komplex pozostáva z gápla, zásobníkov soľanky, varne soli František, skladu soli, klopačky a z ďalších objektov. V blízkej lokalite Dubník v Slanských vrchoch bol v roku 1775 objavený najväčší opál na svete, Harlekýn s hmotnosťou 607 g. Je uložený v zbierkach Prírodovedného múzea vo Viedni.

4.1.2 Východisko Litmanová

B Východisko Litmanová – Litmanová (M) – Čirč (M) – Gaboltov (M) – Bardejov (UNESCO, SJ) – Hervartov (UNESCO) – Veľký Šariš (SJ) – Žehra (UNESCO) – Spišská Kapitula (UNESCO) – Levoča (UNESCO, M)

Litmanová (679 m n. m.) leží v doline Litmanovského potoka na východnom konci Pienin v blízkosti slovensko-poľskej hranice. Od okresného mesta Stará Ľubovňa je vzdialená 11 km. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1412. V roku 1778 bol v obci postavený farský Chrám svätého archanjela Michala (NKP). Obyvateľmi obce sú v prevažnej miere gréckokatolíci. Božská svätá liturgia, sviatosti a pobožnosti sa vysluhujú v slovenskom a cirkevnoslovanskom jazyku, ktorý sa spája s

cyrilo-metodskou tradíciou, ktorú priniesli na územie dnešného Slovenska spolupatróni Európy sv. Cyril a Metod. V novodobej histórii sa Litmanová dostala do povedomia hlavne v súvislosti so zjaveniami Panny Márie na hore Zvir, vzdialenej približne 5 kilometrov od začiatku obce, v blízkosti poľských hraníc. Pravosť týchto zjavení je stále predmetom skúmania zo strany Cirkvi. Panna Mária sa zjavila dvom dievčatám, vtedy jedenásťročnej Ivete Korčákovej a dvanásťročnej Kataríne Češelkovej v izbičke dreveného zrubu (majdanu), ktorý dodnes stojí na lúke obkolesenej lesom. Panna Mária sedávala na drevenej lavičke. Predstavila sa ako Nepoškvrnená Čistota. Želala si, aby sa obe dievčatá i ľudia prichádzali na toto miesto pravidelne modliť. Zjavenia trvali od 5. augusta 1990 do 6. augusta 1995, každý mesiac, vždy v nedeľu po prvom piatku. Pri poslednom zjavení Božia Matka sľúbila, že tu ostáva stále prítomná. Nielen počas zjavení, ale aj po ich ukončení, veriaci stále v hojnom počte pravidelne prichádzajú na toto miesto. Najviac sa schádzajú v nedeľu po prvom piatku v mesiaci. Okrem prvých nediel' pútnici zo Slovenska i zo zahraničia prichádzajú každý deň na toto pútnické miesto, kde nachádzajú stratený pokoj duše, čerpajú Božiu pomoc do svojho života, ďakujú za prejavy Božej lásky, Božej pomoci a odovzdávajú svoje životy pod ochranu Božej Matky. Vzhľadom na počet a duchovné potreby pútnikov bolo nutné usporiadať modlitbový a liturgický program. Pútnici majú možnosť pristúpiť každý deň k sviatosti zmierenia a byť nábožne účastní na slávení svätej liturgie a ostatných pobožností. Toto miesto ponúka milosti, ktoré obohacujú duchovný život veriacich a napomáhajú na ceste spásy. Keďže aj po skončení zjavení pútnici naďalej nepretržite putujú na horu Zvir vo veľkom počte a hľadajú prehĺbenie duchovného života, bolo toto miesto 6. augusta 2004 ustanovené prešovským arcibiskupom a metropolitom

Jánom Babjakom SJ za miesto modlitby a kaplnka bola zasvätená Nepoškvrnenému počatiu Panny Márie. Celý areál s prameňom na hore Zvir v Litmanovej bol 7. septembra 2008 povýšený na gréckokatolícke mariánske pútnické miesto Prešovskej archieparchie. 8. augusta 2010, pri príležitosti archieparchiálnej odpustovej slávnosti, bol slávnostne zverejnený dekrét o ustanovení puta duchovného príbuzenstva (afiliácie) tomuto mariánskemu pútnickému miestu na hore Zvir s pápežskou bazilikou Santa Maria Maggiore v Ríme, ktorá je prvým a hlavným mariánskym chrámom na svete. Apoštolská penitenciária v Ríme udelila tomuto pútnickému miestu výsadu plnomocných odpustkov, aké má bazilika Santa Maria Maggiore. V roku 2008 bol postavený liturgický priestor. Oltár, ktorý je dielom akademického sochára Miroslava Kollára, je z travertínového kameňa. Ikonostas pozostáva iba z jedného radu štyroch ikon. Celý liturgický priestor s ikonostasom bol slávnostne posvätený počas výročnej púte 9. augusta 2009. V blízkosti parkoviska sa nachádza Dom sv. Jozefa – drevenica, v ktorej býva duchovný správca hory Zvir. Oproti Domu je situované informačné centrum, ktoré slúži na poskytovanie základných informácií o tomto mariánskom pútnickom mieste a ponúka na predaj aj náboženské predmety. Práce na úprave prameňa boli skončené v roku 2009 a súčasne bola obnovená a zväčšená Kaplnka zjavenia, do ktorej prichádza každodenne množstvo pútnikov, aby zotrvali v modlitbe a vyprosili si potrebné milosti. Oproti prameňu (Prameň sv. Jána Krstiteľa) sa nachádza miesto na votívne tabuľky, umiestňovaním ktorých vyjadrujú pútnici poďakovanie Presvätej Bohorodičke za rôzne duchovné a telesné uzdravenia. V roku 2010 bola postavená Sviečková kaplnka. V roku 2011 bol postavený a daný do užívania Spovedný dom bl. Metoda Dominika Trčku CSsR. 6. októbra 2013 bola po rekonštrukcii časti pôvodného liturgického priestoru slávnostne posvätená Eucharistická kaplnka

susediaca s Kaplnkou zjavenia. Hlavná púť na hore Zvir sa koná vždy v prvú augustovú nedeľu po prvom piatku.

Čirč (510 m n. m.) sa nachádza na severozápadnom úpätí Čergovského pohoria. V mieste, kde sa stretávajú okresy Stará Ľubovňa, Sabinov a Bardejov, sa nachádza aj najvyšší vrch Čergova, Minčol (1157m n. m.). Počas pekného počasia je z vrcholu vidieť okolité obce všetkých troch spomenutých okresov. Minčol má štatút národnej prírodnej pamiatky. Klimatické pomery ovplyvňuje blízkosť Vysokých Tatier. Svahové a vrcholové lúky sa v minulosti využívali ako lúky na kosenie a pasienky. Také rozsiahle lúky, aké má Čergov, nemá ani jeden orografický celok východného Slovenska. Veľkou časťou okresu Stará Ľubovňa od západu na východ preteká rieka Poprad, ktorá sa vo východnej časti, v priestore Čirč - Ruská Voľa nad Popradom, oblúkovite stáča na severozápad a až po Mníšek nad Popradom tvorí štátnu hranicu s Poľskom. V bývalom Československu rieka Poprad patrila medzi najčistejšie rieky a bola aj najviac zarybnená. To sa podarilo zachovať. V neďalekom umelo vytvorenom Andrejovskom jazere, ale aj na rieke a po celom toku rieky je dostatok vhodných miest na rybolov, kde si vyznávači tohto športu môžu prísť na svoje. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1248. Najväčšie zastúpenie v obci má gréckokatolícka cirkev (cca 88 %) pred rímskokatolíckou a pravoslávnu. Najvýznamnejšou pamiatkou v obci je Gréckokatolícky chrám zasvätený Ochrane presvätej Bohorodičky, rekonštruovaný v roku 1843 v tradičnom barokovo klasicistickom slohu. V obci sa nachádza vzácne Gréckokatolícke múzeum Myrona Podhájeckého, venované životu tohto kňaza, ako aj iným osobnostiam Čirča.

Gaboltov (428 m n. m.) leží v doline potoka Kamenec na juhozápadnom svahu pohoria Busov, 15 km severozápadne od Bardejova. Asi 3 km od obce prebieha

slovensko-poľská štátna hranica. Gaboltov bol osídlený od 11. – 12. storočia. Prvá písomná zmienka je z roku 1247 a je zaznamenaná v liste uhorského kráľa Bélu IV., ktorý bol adresovaný členom rádu cisterciátov v Bardejove. Hovorí sa v ňom o pôsobení rytierskeho rádu križiakov zvaných „strážcovia Božieho hrobu v Jeruzaleme“, ktorí sa podpísali ako „cruciferi de Gaboltho“. Ich kláštor bol náboženským a kultúrnym centrom okolia. Pôsobenie križiakov by mohlo byť jedným z dôvodov počiatkov úcty k sv. Vojtechovi, pretože patrí k hlavným patrónom Poľska. Na území Poľska ohlasoval evanjelium a tam sú uložené aj jeho relikvie. Iná, veľmi stará tradícia hovorí, že sv. Vojtech na svojej misijnej ceste z Uhorska do Poľska prechádzal starodávnou soľnou cestou, ktorá viedla zo Šariša do Haliča cez Gaboltov a Kurovské sedlo. So svojím malým sprievodom si tu odpočinul a napil sa vody zo studničky, ktorá sa nachádza blízko kostola sv. Vojtecha. Dnes je studnička ukrytá v kaplnke zasvätenej sv. Vojtechovi. Sv. Vojtech pochádzal z mocného a slávneho českého rodu Slavníkovcov, ktorý ovládal severovýchodnú časť terajšieho Česka vrátane Kladska. Narodil sa okolo roku 956. Bol veľmi zbožný. Doma získal základy potrebné na štúdium a odišiel do zahraničia. Keď sa vrátil v roku 981 do Česka ako subdiakon, vstúpil do radov katedrálneho kňazstva v Prahe. V roku 982 sa stal pražským biskupom. V krajine odstránil všetky zvyšky bývalého pohanstva. Nakoľko sa však jeho snahy stretávali doma s veľkým odporom, odišiel v roku 989 do Ríma, kde prežil tri roky v benediktínskom kláštore. Na žiadosť pápeža Jána XV. a kniežaťa Boleslava II. sa vrátil do Prahy. V Břevnove pri Prahe založil v roku 993 prvý benediktínsky kláštor. Pre nové spory v roku 995 sa Vojtech znovu zriekol svojho biskupského úradu a odišiel do Uhorska, kde s úspechom ohlasoval evanjelium a pokrstil knieža Gejzu a jeho syna sv. Štefana, prvého uhorského kráľa. Potom odišiel do Ríma, kde chcel znovu vstúpiť do kláštora. Keď sa dopyčul, že jeho

rod Slavníkovcov bol v Česku vyvraždený, vybral sa do Poľska k Boleslavovi Chrabrému a odtiaľ k pohanským Prusom. Tam pri dnešnom Kaliningrade podstúpil mučenícku smrť 23. apríla 997, keď ho pohanský kňaz prebodol kopijou a ostatní útočníci do neho strieľali šípi. Boleslav Chrabrý zlatom vykúpil jeho telo a pochoval v poľskom Hniezdne. Časť relikvií je uschovaná aj v Trnave, v kaplnke Spolku Sv. Vojtecha. V súčasnosti sa už nedá presne určiť, v ktorom roku bol postavený prvý kostol v Gaboltove. Vznikol v gotickom štýle a v roku 1370 bol prestavaný. Počiatky dnešného farského kostola sa kladú do prvej polovice 14. storočia. V roku 1715 bol upravený v barokovom slohu, neskôr v tomto slohu upravili aj vežu kostola (charakteristická cibulovitá strecha). Gotický portál – umelecky stvárnený vchod – zostal nedotknutý. V lodi kostola sa zachoval aj pôvodný gotický portál na južnej strane. Posledné generálne opravy pamiatkového kostola, oltárov a kazetového stropu sa konali v rokoch 1972 – 1974. Dnešný hlavný oltár bol inštalovaný v čase renovácie v roku 1715. V strede oltára je socha patróna kostola biskupa sv. Vojtecha, ktorý drží v ľavej ruke dvojramenný kríž – symbol misijného arcibiskupstva a pravou rukou žehná veriacich. Všetky sochy oltára tvoria so sv. Vojtechom jeden myšlienkový celok. Ľavý bočný oltár je barokový a je zasvätený Panne Márii Škapuliarskej. Pochádza z druhej polovice 18. storočia. Pravý bočný oltár je tiež postavený v barokovom štýle a je zasvätený Čenstochovskej Panne Márii. O náboženskom živote v Gaboltove svedčia aj viaceré kaplnky, ktoré sú výrazom viery tunajších ľudí. V 18. storočí sa v Gaboltove stabilizoval náboženský život v katolíckom duchu. V druhej polovici 18. storočia boli púte integrálnou súčasťou duchovného života veriacich Gaboltova. Prichádzali sem pútnici z okolitých farností a veriaci z Gaboltova putovali zas do okolitých farností. Zo správy gaboltovského

farára Mateja Harucha (okolo roku 1750) sa dozvedáme o Bratstve Panny Márie Škapuliarskej. V štatútoch Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa uvádza, že jeho predstaveným je gaboltovský farár. Do Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa každoročne prijímajú noví členovia pri príležitosti púte ku Karmelskej Panne Márii. Púte sa konajú vždy v nasledujúcu sobotu a nedeľu po sviatku Panny Márie Karmelskej teda po 16. júli. Do Gaboltova pri tejto príležitosti prichádza mnoho pútnikov takmer z celého Slovenska, z ktorých mnohí putujú peši. Gaboltovská púť je najväčšou púťou v Košickej arcidiecéze. Z rozhodnutia košického arcibiskupa Mons. Alojza Tkáča, bol Gaboltov určený ako pútnické miesto pre rómskych veriacich. Dôležitou je aj púť mužov, jediná svojho druhu na Slovensku.

Bardejov (323 m n. m.) je starobylé mesto ležiace v údolí Tople v Ondavskej vrchovine. Patrí k najkrajším a najvyhľadávanejším mestám Slovenska. Prvá písomná zmienka o meste pochádza z roku 1241. Na prelome 14. a 15. storočia vyniesli obchod a remeselná výroba toto hornošarišské mesto na piedestál slávy a bohatstva. Mestská pamiatková rezervácia (od roku 1950) sa svojou jedinečnosťou stala centrom záujmu mnohých domácich a zahraničných návštevníkov. Medzi najvýznamnejšie pamiatky svetskej a sakrálnej architektúry patrí Bazilika minor sv. Egídia s jedinečnou kolekciou jedenástich drevených krídlových oltárov, ktoré ju radia medzi chrámy s najvzácnejšími gotickými interiérmi v strednej Európe. Ďalším skvostom námestia je goticko-renesančná budova mestskej radnice. Odborníkmi je považovaná za mimoriadne dielo nadregionálneho významu. Radničné námestie sa prezentuje estetickými meštianskymi domami, ktoré si zachovávajú pôvodnú gotickú dispozíciu. Fortifikačný systém Bardejova patril v stredoveku k najdokonalejším mestským opevneniam. V roku 1986 získal ako prvé mesto v

bývalom Česko-Slovensku európsku cenu - Zlatú medailu nadácie ICOMOS pri UNESCO za záchranu a obnovu kultúrneho dedičstva v pamiatkovej rezervácii. Množstvo vzácných architektonických skvostov reprezentujúcich historické jadro mesta spolu s komplexom stavieb židovského suburbia z konca 18. storočia bolo v roku 2000 zapísaných do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Bardejov sa môže popýšiť viacerými kultúrnymi a vzdelanostnými prvenstvami u nás: Stöckelove školské zákony napísané pod názvom Leges scholae Bartfensis (1540) sú najstarším pedagogickým dokumentom na Slovensku. Na pôde mestskej školy nacvičili prvú školskú hru v Uhorsku - Historia von Susanna (Príbeh o Zuzane). Jej autorom bol Leonard Stöckel. Bohatá farská knižnica bola prvou verejnou knižnicou v Uhorsku. K nej sa už v roku 1551 pridružilo kníhkupectvo. Gutgesellova tlačiareň vytlačila v roku 1581 prvú knihu na Slovensku napísanú v biblickej češtine - Lutherov Katechizmus. Rannorenesančné prvky goticko-renesančnej radnice v Bardejove, postavenej v rokoch 1505-1511, sú prvými na našom území.

Hervartov (450 m n. m.) je situovaný v podhorí Čergova. V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka, rímskokatolícky Kostol sv. Františka z Assisi. Bol postavený koncom 15. storočia (asi 1499-1500) pod vplyvom gotiky. Je najstarším a najzachovalejším dreveným kostolíkom tohto typu na Slovensku. K najcennejším častiam interiéru patria gotické tabuľové obrazy a nástenné maľby z roku 1655 a 1805. Od roku 2008 je zapísaný v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Veľký Šariš (269 m n. m.) - sídlo v podobe Sarus sa prvýkrát písomne spomína v roku 1217. Predtým je tu ale dokázateľné slovanské sídlisko už v 9. storočí. Usadili sa tu saskí prisťahovalci a poľskí augustiniánski mnísi. V roku 1299 sa stal Veľký Šariš

slobodným kráľovským mestom a až do roku 1647 bol centrom šarišskej stolice. Neskôr upadol na úroveň poddanského mestečka a zostal v tieni blízkeho Prešova. V priemyselnej ére ho preslávil mlyn, papiereň, súkenka. V meste má dlhú tradíciu kvalitná plemenitba koní. Dominantou mesta, ktorá dotvára celkovú panorámu je Šarišský hrad. Komplex patrí medzi 6 najväčších slovenských hradov. Spolu s Trenčianskym hradom je jedným zo slohovo najčistejších a najvzácnejších u nás. Zohrával dôležitú úlohu v mocenských bojoch medzi panovníkom a uhorskými magnátskymi rodmi. Postihol ho analogický osud, ako mnoho ďalších slovenských hradov. Postupne chátral, ale po nových rekonštrukčných prácach patrí k najkrajším hradným zrúcaninám u nás. K najzaujímavejším pamiatkam Veľkého Šariša, okrem sakrálnych stavieb (Kostol sv. Jakuba, kaplnky), patrí tzv. Mlínska džurka - historický parný rušeň umiestnený na podstavci vedľa železničnej stanice. Ide pravdepodobne o najstarší parný rušeň s normálnym rozchodom (1435 mm) na Slovensku. Bol vyrobený mníchovskou továrňou na lokomotívy Krauss & comp. roku 1882. Dvojnápravový rušeň bol určený pre Nagy Saroser Künstmühle (Veľkošarišský mlyn). Vykonával posunovacie práce na mlynskej vlečke do šesťdesiatych rokov minulého storočia. Po 2. svetovej vojne krátku dobu premával na trati Prešov – Lipany.

Žehra (426 m n. m.) sa nachádza v blízkosti Spišského hradu a travertínovej kopy Drevení. Dominantou v obci je kostol sv. Ducha, ktorý vznikol v priebehu rokov 1245-1275 spočiatku v románskom, neskôr v gotickom slohu. Najcennejším je interiér kostola zvnútra pomaľovaný vzácnymi freskami. Najstaršie z nich pochádzajú z 13. storočia. Odborníkmi je najviac oceňovaná freska s názvom Strom života, znázorňujúca na dvoch m² celú kresťanskú teológiu. Od roku 1993 je objekt na Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Spišská Kapitula (430 m n. m.) je vzácny urbanisticko-architektonický komplex obohnaný hradobným systémom. Bola európskou raritou, keďže bola výlučne kňazskou osadou, neskôr sídlom spišského prepoštvstva a od roku 1776 Spišského biskupstva. V tomto „slovenskom Vatikáne“ sa nachádza biskupská katedrála, biskupský palác, kňazský seminár a domy kanonikov. Skvostom vynímajúcim sa v pozadí so siluetou Spišského hradu je neskororománska dvojvežová Katedrála sv. Martina. V interiéri sa zachovali bočné oltáre z 15. storočia a kamenná socha leva Leo Albus z 13. storočia, patriaca k najstarším románskym plastikám na Slovensku. V roku 1950 bola vyhlásená za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Od roku 1993 je komplex Spišskej Kapituly na Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Levoča (573 m n. m.) je situovaná na ľavej strane Levočského potoka pri severnom okraji Hornádskej kotliny pod južným upätím Levočských vrchov. O Levoči sa hovorí, že je to „najjagavejší kameň na spišskej korune“. Po prvý raz sa spomína v listine z roku 1249 pod názvom Leucha. Osada prosperovala zo svojej výhodnej polohy na starej obchodnej ceste Via Magna (Veľká cesta) a v krátkom čase sa rozrástla na mesto s viacerými výsadami. Stala sa centrom nemeckej kolonizácie na Spiši a v roku 1271 hlavným mesto Spoločenstva spišských Sasov. V roku 1323 sa stala slobodným kráľovským mestom. Najväčšou hybnou silou v histórii mesta sa stal obchod medzinárodného charakteru (Krakov, hanzové mestá, Benátky, Rusko). Levoča sa stala jedným z hlavných centier humanizmu a renesancie v Uhorsku. Rozvíjalo sa tu školstvo a ďalšie aktivity spojené s celkovým intelektuálnym rozmachom regiónu. Po výstavbe Košicko-bohumínskej železnice, ktorá mesto obišla, nastal úpadok mesta a centrum rozvoja južného Spiša sa prenieslo do Spišskej Novej Vsi. Levoča je od roku 1950 mestskou pamiatkovou rezerváciou s unikátnymi architektonickými a

kultúrnohistorickými skvostami. Najväčším z nich je rímskokatolícky farský Kostol sv. Jakuba s neskorogotickým hlavným oltárom patróna rovnakého mena. Svojou výškou 18,6 m je najvyšší svojho druhu na svete. Bol vytvorený v rezbárskej dielni Majstra Pavla z Levoče. V roku 2009 sa Levoča dostala po rozšírení lokality Spišského hradu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO pod názvom Levoča, Spišský hrad a kultúrne pamiatky okolia. Dominantu Levoče tvorí strmý kopec s neogotickým kostolom - Mariánska hora. Je to jedno z najstarších a najvýznamnejších pútnických miest na Slovensku. Archeológovia našli hradisko na kopci hneď za Mariánskou horou, ktorý sa nazýva aj dnes Burg - Hrad. Korene mariánskeho kultu siahajú až do XIII. storočia. Z tých čias pochádzajú prvé zmienky o tomto pútnickom mieste a zhromažďovaní mariánskych ctiteľov. Roku 1247 bola postavená prvá kaplnka (kostolík) na Olivetskej hore. Najpravdepodobnejšie bola postavená ako prejav vďaky Božej Matke za záchranu mnohých životov pred vpádom Tatárov, ktorí pustošili naše územie a konkrétne i Levoču v rokoch 1241-1242. V roku 1311 do Levoče prichádzajú františkáni - minoriti, ktorí zaviedli sviatok Navštívenia Panny Márie. R. 1322 farár Henrich z Levoče opravil prvý kostol (kaplnku) na Mariánskej hore. V druhej polovici 15. storočia kostol na Mariánskej hore svojou veľkosťou už nestačil. Okrem toho stav kostola bol už taký, že hrozilo aj jeho zrútenie. Farár Servác r. 1470 kostol zväčšil, čiastočne prebudoval a krátko nato kostol dostal dnešnú gotickú milostivú sochu Panny Márie. V tej dobe už bol pri kostole aj strážny domček. Púte na Mariánsku horu neprestali ani počas reformácie. Naviac, tunajší evanjelici si ponechali sviatok Navštívenia Panny Márie. Oživenie púti však nastalo po rekatolizácii, keď jej prvým činom bola veľká procesia a púť na Horu 2. júla 1671. V roku 1673 dostala Mariánska hora odpustovú listinu od pápeža. Kostol bol viackrát prebudovaný a rozšírený. R. 1698 farár Štefan Gyôrrffy vybudoval

v poradí druhý kostol na Mariánskej hore. R. 1819 Ján Ehrnsperger, levočský farár, postavil tretí kostol na Mariánskej hore, ktorý roku 1820 posvätil spišský biskup, bývalý levočský farár Michal Brigido. R. 1847 dal rímskokatolícky farár Jozef Dulovič postaviť drevenú kaplnku pre veriacich východného obradu - gréckokatolíkov. Celestín Kompanyik r. 1906 začal stavať z milodarov veriacich dnešný pútnický kostol, ktorý po jeho smrti dokončil a zariadil nový farár Jozef Krššák. 2. júla 1922 nový priestranný kostol slávnostne posvätil nový biskup Ján Vojtaššák. Levočský farár kanonik Jozef Vojtas, ktorý pôsobil v Levoči po druhej svetovej vojne, sa roku 1947 pokúsil pripraviť veľkolepé plány na Mariánskej hore (vybudovať exercičný a reholný dom, pútnický dom s materiálno-technickým zabezpečením), avšak politické pomery v 50-tych rokoch mu to prekazili. Jeho veľkolepé plány sa podarilo uskutočniť až po páde komunizmu po roku 1989 farárovi Mons. Doc. ThDr. ICLic. Františkovi Dluhošovi, PhD. Mariánska hora spočiatku sústred'ovala pútnikov z východného a stredného Slovenska. Stretávali sa tu veriaci latinského a gréckeho obradu. Postupne začali prichádzať pútnici aj z iných regiónov Slovenska, ako aj zo zahraničia, predovšetkým z Poľska. Mariánska hora sa stala počtom pútnikov najväčším pútnickým miestom na Slovensku a zaradila sa medzi svetové pútnické miesta. Svätý Otec Ján Pavol II. pútnický chrám 26. januára 1984 povýšil na menšiu baziliku. Najväčšia púť bola za prítomnosti Svätého Otca Jána Pavla II. 3. júla 1995. Zúčastnilo sa na nej podľa odhadov vyše 650 000 ľudí. Svätý Otec zhromaždeným pútnikom vo svojom príhovore okrem iného povedal: *„Mariánske svätyne sú miesta, kde sa Kristovo svedectvo stáva mimoriadne účinným, istotne mnohí synovia a dcéry Slovenska vďačia tejto levočskej svätyni za to, že sa pravda o Bohu a viera v neho zachovali živé v ich srdciach...“* Návšteva Svätého Otca v Levoči dala podnet na hlbšie

skúmanie najmä najnovšej histórie tohto pútnického miesta, aby sa vyzdvihla jeho zásluha a veľkosť v náboženskom povedomí Slovákov a v mariánskej úcte, ktorá pomohla podržať veriacich Slovenska aj v najtvrdších časoch totalitného režimu.

4.1.3 Východisko Lutina

C Východisko Lutina – Lutina (M) – Veľký Šariš (SJ) – Hervartov (UNESCO) – Bardejov (UNESCO, SJ) – Gaboltov (M) – Buková Hôrka (M) – Krásny Brod (M)

Lutina (424 m n. m.) leží v doline potoka Lutinka na juhozápadnom svahu pohoria Čergov, 9,5 km od okresného mesta Sabinov. Lutina vznikla v 14. storočí. Prvý raz sa spomína v roku 1312, ešte ako neosídlené územie, ktoré patrilo Tárczayovcom. Najstaršia správa menovite uvádzajúca Lutinu je z roku 1330. Lutina sa nachádzala na území Šarišskej župy, centrom ktorej bol Starý hrad (Veľký Šariš). Vznikla pri chotári Pečovská Nová Ves, ako časť panstva Nový hrad (Hanigovce), ktorého majiteľmi boli Perényiovcí. V stredoveku viedla Lutinou dôležitá obchodná cesta do Krakova. Od roku 1851 je obec Lutina známa pre väčšinu ľudí Slovenska. Boli to zjavenia, ktoré spôsobili, že sa Lutina stala najväčším mariánskym pútnickým miestom gréckokatolíkov na Slovensku. Obyvatelia obce sa zaoberali poľnohospodárstvom, chovom dobytky, ovocinárstvom a drevorubačstvom. História pútnického miesta v Lutine sa začala písať od 19. augusta 1851, kedy sa na Lutinskej hore zjavil sv. Mikuláš chudobnej vdove Zuzane Feketeovej. Do roku 1855 bola Lutina filiálkou rozsiahlej hanigovskej farnosti. Udalosti lutinských zjavení v roku 1851 spôsobili, že sa sídlo farnosti presťahovalo do Lutiny, ktorá sa stala najvýznamnejším pútnickým miestom gréckokatolíkov na Slovensku. Pôvodný chrám zhotovený z dreva stál na terajšom námestí pred bazilikou. Bol postavený

neznámym kežmarským majstrom v gotickom slohu. Jeho veža bola vysoká 22,8 metrov. Táto stavba bola jedinečná v celej Šarišskej župe. Okrem pôdorysu, ktorý je v budapeštianskom štátnom archíve, sa zachoval aj nákras chrámu. Na konci 19. storočia už priestory dreveného chrámu nevyhovovali potrebám veriacich, preto sa diecézne vedenie a farnosť rozhodli, že postavia nový kamenný chrám. Stavba bola v roku 1908 dokončená a zasvätená Presvätej Bohorodičke. V roku 1853 sa rozhodli gréckokatolícki veriaci postaviť na hore kaplnku, ktorá bola dokončená 7. augusta 1854. Slávnostná posviacka bola 27. augusta 1854 a 11. mája 1855 pápež Pius IX. vydal apoštolské breve o plnomocných odpustkoch. Veľký počet pútnikov si vyžadoval stavbu ďalších kaplniek. Od roku 1878 sa začali stavať Kaplnka sv. Anny, Kaplnka sv. Kríža a Kaplnka sv. Mikuláša pri prameni. Posledná bola dokončená v roku 1930. V medzivojnovom období mala púť charakter nábožensko-spoločenskej udalosti, trvajúcej dva týždne. Liturgický program prebiehal vo farskom chráme a taktiež v kaplnkách na hore. Na púť prichádzali veriaci z Československa, Poľska a Maďarska. V auguste 1942 prišli do Ľutiny prvé Sestry služobnice nepoškvrnenej Panny Márie. Následne tu bol postavený kláštor, posvätený 28. augusta 1948. Významnou udalosťou pútnického miesta v Ľutine bola púť organizovaná 28. augusta 1945, na ktorej prešovský biskup, blahoslavený Pavel Peter Gojdič OSBM, slávnostne ukončil eparchiálny Mariánsky rok trvajúci od 14. októbra 1944 a Prešovskú eparchiu zasvätil Božej Matke. V čase zákazu gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku (1950 – 1968) sa prestali konať aj gréckokatolícke mariánske púte v Ľutine. Po obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi sa obec pod Čergovom stala opätovným miestom stretávania sa veriacich. Veľkým povzbudením vo viere bol Mariánsky rok 1988, v ktorom dnes už svätorečený pápež Ján Pavol II. povýšil

ľutinský chrám na Baziliku minor. Prvý prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak SJ sa v roku 2007 rozhodol zväčšiť baziliku, aby bola nielen dôstojným, ale aj príjemným centrom púťí. Bazilika bola počas prestavby rozšírená o dve bočné lode so samostatnými vstupmi, čím priečelie získalo typické znaky baziliky. Pôvodné okná s vitrážou akademického maliara Mikuláša Klimčáka dnes zdobia pribudované bočné lode. Priestor, kde sa predtým nachádzali, je otvorený a spája prístavbu s jadrom – hlavnou loďou – pôvodnej baziliky. Obe pristavané lode majú vlastné chóry. Pravá – východná loď slúži aj ako farský chrám. Jej súčasťou sa stal zrekonštruovaný barokový ikonostas z Chrámu sv. Paraskevy z Novej Polianky z roku 1766. 16. augusta 2009 bola rozšírená bazilika slávnostne posvätená na hlavnej mariánskej púti prešovským arcibiskupom a metropolitom Jánom Babjakom SJ, za účasti sekretára Kongregácie pre východné cirkvi arcibiskupa Cyrila Vasiľa SJ, arcibiskupa Edwarda Nowaka a ďalších šiestich biskupov. 9. júna 2010 bola Bazilika Zosnutia Presvätej Bohorodičky pričlenená zvláštnym Putom duchovného príbuzenstva k Bazilike Santa Maria Maggiore v Ríme s privilegiom plnomocných odpustkov. 3. novembra 2010 sa začalo s úpravou bývalého farského sadu nad bazilikou, ktorý bol dlhé roky opustený a na jeho mieste vyrástli dve nové kaplnky, spolu s dvanástimi spovednicami. Jedna kaplnka je zasvätená blahoslaveným gréckokatolíckym mučeníkom – biskupom Pavlovi Petrovi Gojdičovi OSBM, Vasil'ovi Hopkovi a rehoľnému kňazovi Metodovi Dominikovi Trčkovi CSsR a druhá kaplnka je zasvätená sv. arcibiskupovi a divotvorcovi Mikulášovi. 20. august 2011 bol významný aj vďaka tomu, že bazilika bola obohatená o relikviár s relikviou (krvou) svätého Jána Pavla II., ktorú Prešovskej archieparchii daroval krakovský arcibiskup a metropolita kardinál Stanisław Dziwisz. V areáli Baziliky minor začal v roku 2011 vyrastať Miniskanzen drevených chrámov, zmenšených makiet skvostov ľudovej sakrálnej

architektúry z východného Slovenska. V roku 2012 prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak SJ v Kaplnke sv. Mikuláša, v areáli Baziliky minor, k verejnej účte uložil a požehnal relikvie sv. arcibiskupa Mikuláša, lýcijskomyrského divotvorcu. V sklenenej vitríne je uložená ampulka s myrom – vonnou mannou, ktorá vyteká zo sarkofágu sv. Mikuláša v talianskom meste Bari, ako aj relikvia II. stupňa z odevu sv. Mikuláša. Zároveň sú v nej uložené aj certifikáty potvrdzujúce pravosť týchto relikvií. V júli 2013, pri príležitosti 25. výročia vyhlásenia miestneho chrámu za baziliku minor, bazilika dostala nový šat v podobe rozmerných mozaík Božieho milosrdenstva, svätého Jána Pavla II., blahoslavených biskupov mučeníkov Pavla Petra Gojdiča, Vasilá Hopka, Teodora Romžu, rehoľného kňaza mučeníka Metoda Dominika Trčku, svadby v Káne Galilejskej, milosrdného Samaritána a sv. sestry Faustíny. Ich autorom je o. Kamil Dráb CSsR. Súčasťou baziliky sú od roku 2013 aj relikvie všetkých spomínaných svätých a blahoslavených, ktoré sú inštalované priamo v mozaikách.

Veľký Šariš (269 m n. m.) - sídlo v podobe Sarus sa prvýkrát písomne spomína v roku 1217. Predtým je tu ale dokázateľné slovanské sídlisko už v 9. storočí. Usadili sa tu saskí prisťahovalci a poľskí augustiniánski mnísi. V roku 1299 sa stal Veľký Šariš slobodným kráľovským mestom a až do roku 1647 bol centrom šarišskej stolice. Neskôr upadol na úroveň poddanského mestečka a zostal v tieni blízkeho Prešova. V priemyselnej ére ho preslávil mlyn, papiereň, súkenka. V meste má dlhú tradíciu kvalitná plemenitba koní. Dominantou mesta, ktorá dotvára celkovú panorámu je Šarišský hrad. Komplex patrí medzi 6 najväčších slovenských hradov. Spolu s Trenčianskym hradom je jedným zo slohovo najčistejších a najvzácnejších u nás. Zohrával dôležitú úlohu v mocenských bojoch medzi panovníkom a uhorskými

magnátskymi rodmi. Postihol ho analogický osud, ako mnoho ďalších slovenských hradov. Postupne chátral, ale po nových rekonštrukčných prácach patrí k najkrajším hradným zrúcaninám u nás. K najzaujímavejším pamiatkam Veľkého Šariša, okrem sakrálnych stavieb (Kostol sv. Jakuba, kaplnky), patrí tzv. Mlínska džurka - historický parný rušeň umiestnený na podstavci vedľa železničnej stanice. Ide pravdepodobne o najstarší parný rušeň s normálnym rozchodom (1435 mm) na Slovensku. Bol vyrobený mníchovskou továrňou na lokomotívy Krauss & comp. roku 1882. Dvojnápravový rušeň bol určený pre Nagy Saroser Künstmühle (Veľkošarišský mlyn). Vykonával posunovacie práce na mlynskej vlečke do šesťdesiatych rokov minulého storočia. Po 2. svetovej vojne krátko dobu premával na trati Prešov – Lipany.

Hervartov (450 m n. m.) je situovaný v podhorí Čergova. V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka, rímskokatolícky Kostol sv. Františka z Assisi. Bol postavený koncom 15. storočia (asi 1499-1500) pod vplyvom gotiky. Je najstarším a najzachovalejším dreveným kostolíkom tohto typu na Slovensku. K najcennejším častiam interiéru patria gotické tabuľové obrazy a nástenné maľby z roku 1655 a 1805. Od roku 2008 je zapísaný v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Bardejov (323 m n. m.) je starobylé mesto ležiace v údolí Tople v Ondavskej vrchovine. Patrí k najkrajším a najvyhľadávanejším mestám Slovenska. Prvá písomná zmienka o meste pochádza z roku 1241. Na prelome 14. a 15. storočia vyniesli obchod a remeselná výroba toto horošarišské mesto na piedestál slávy a bohatstva. Mestská pamiatková rezervácia (od roku 1950) sa svojou jedinečnosťou stala centrom záujmu mnohých domácich a zahraničných návštevníkov. Medzi najvýznamnejšie pamiatky svetskej a sakrálnej architektúry patrí Bazilika minor sv.

Egídiá s jedinečnou kolekciou jedenástich drevených krídlových oltárov, ktoré ju radia medzi chrámy s najvzácnejšími gotickými interiérmi v strednej Európe. Ďalším skvostom námestia je goticko-renesančná budova mestskej radnice. Odborníkmi je považovaná za mimoriadne dielo nadregionálneho významu. Radničné námestie sa prezentuje estetickými meštianskymi domami, ktoré si zachovávajú pôvodnú gotickú dispozíciu. Fortifikačný systém Bardejova patril v stredoveku k najdokonalejším mestským opevneniam. V roku 1986 získal ako prvé mesto v bývalom Česko-Slovensku európsku cenu - Zlatú medailu nadácie ICOMOS pri UNESCO za záchranu a obnovu kultúrneho dedičstva v pamiatkovej rezervácii. Množstvo vzácných architektonických skvostov reprezentujúcich historické jadro mesta spolu s komplexom stavieb židovského suburbia z konca 18. storočia bolo v roku 2000 zapísaných do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Bardejov sa môže popýšiť viacerými kultúrnymi a vzdelanostnými prvenstvami u nás: Stöckelove školské zákony napísané pod názvom Leges scholae Bartfensis (1540) sú najstarším pedagogickým dokumentom na Slovensku. Na pôde mestskej školy nacvičili prvú školskú hru v Uhorsku - Historia von Susanna (Príbeh o Zuzane). Jej autorom bol Leonard Stöckel. Bohatá farská knižnica bola prvou verejnou knižnicou v Uhorsku. K nej sa už v roku 1551 pridružilo kníhkupectvo. Gutgesellova tlačiareň vytlačila v roku 1581 prvú knihu na Slovensku napísanú v biblickej češtine - Lutherov Katechizmus. Rannorenesančné prvky goticko-renesančnej radnice v Bardejove, postavenej v rokoch 1505-1511, sú prvými na našom území.

Gaboltov (428 m n. m.) leží v doline potoka Kamenec na juhozápadnom svahu pohoria Busov, 15 km severozápadne od Bardejova. Asi 3 km od obce prebieha slovensko-poľská štátna hranica. Gaboltov bol osídlený od 11. – 12. storočia. Prvá

písomná zmienka je z roku 1247 a je zaznamenaná v liste uhorského kráľa Bélu IV., ktorý bol adresovaný členom rádu cisterciátov v Bardejove. Hovorí sa v ňom o pôsobení rytierskeho rádu križiakov zvaných „strážcovia Božieho hrobu v Jeruzaleme“, ktorí sa podpisovali ako „cruciferi de Gabolto“. Ich kláštor bol náboženským a kultúrnym centrom okolia. Pôsobenie križiakov by mohlo byť jedným z dôvodov počiatkov úcty k sv. Vojtechovi, pretože patrí k hlavným patrónom Poľska. Na území Poľska ohlasoval evanjelium a tam sú uložené aj jeho relikvie. Iná, veľmi stará tradícia hovorí, že sv. Vojtech na svojej misijnej ceste z Uhorska do Poľska prechádzal starodávnou solnou cestou, ktorá viedla zo Šariša do Haliča cez Gaboltov a Kurovské sedlo. So svojím malým sprievodom si tu odpočinul a napil sa vody zo studničky, ktorá sa nachádza blízko kostola sv. Vojtecha. Dnes je studnička ukrytá v kaplnke zasvätenej sv. Vojtechovi. Sv. Vojtech pochádzal z mocného a slávneho českého rodu Slavníkovcov, ktorý ovládal severovýchodnú časť terajšieho Česka vrátane Kladska. Narodil sa okolo roku 956. Bol veľmi zbožný. Doma získal základy potrebné na štúdium a odišiel do zahraničia. Keď sa vrátil v roku 981 do Česka ako subdiakon, vstúpil do radov katedrálneho kňazstva v Prahe. V roku 982 sa stal pražským biskupom. V krajine odstránil všetky zvyšky bývalého pohanstva. Nakoľko sa však jeho snahy stretávali doma s veľkým odporom, odišiel v roku 989 do Ríma, kde prežil tri roky v benediktínskom kláštore. Na žiadosť pápeža Jána XV. a kniežaťa Boleslava II. sa vrátil do Prahy. V Břevnove pri Prahe založil v roku 993 prvý benediktínsky kláštor. Pre nové spory v roku 995 sa Vojtech znovu zriekol svojho biskupského úradu a odišiel do Uhorska, kde s úspechom ohlasoval evanjelium a pokrstil knieža Gejzu a jeho syna sv. Štefana, prvého uhorského kráľa. Potom odišiel do Ríma, kde chcel znovu vstúpiť do kláštora. Keď sa dopyčul, že jeho rod Slavníkovcov bol v Česku vyvraždený, vybral sa do Poľska k Boleslavovi

Chrabrému a odtiaľ k pohanským Prusom. Tam pri dnešnom Kaliningrade podstúpil mučenícku smrť 23. apríla 997, keď ho pohanský kňaz prebodol kopijou a ostatní útočníci do neho strieľali šípi. Boleslav Chrabrý zlatom vykúpil jeho telo a pochoval v poľskom Hniezdne. Časť relikvií je uschovaná aj v Trnave, v kaplnke Spolku Sv. Vojtecha. V súčasnosti sa už nedá presne určiť, v ktorom roku bol postavený prvý kostol v Gaboltove. Vznikol v gotickom štýle a v roku 1370 bol prestavaný. Počiatky dnešného farského kostola sa kladú do prvej polovice 14. storočia. V roku 1715 bol upravený v barokovom slohu, neskôr v tomto slohu upravili aj vežu kostola (charakteristická cibulovitá strecha). Gotický portál – umelecky stvárnený vchod – zostal nedotknutý. V lodi kostola sa zachoval aj pôvodný gotický portál na južnej strane. Posledné generálne opravy pamiatkového kostola, oltárov a kazetového stropu sa konali v rokoch 1972 – 1974. Dnešný hlavný oltár bol inštalovaný v čase renovácie v roku 1715. V strede oltára je socha patróna kostola biskupa sv. Vojtecha, ktorý drží v ľavej ruke dvojramenný kríž – symbol misijného arcibiskupstva a pravou rukou žehná veriacich. Všetky sochy oltára tvoria so sv. Vojtechom jeden myšlienkový celok. Ľavý bočný oltár je barokový a je zasvätený Panne Márii Škapuliarskej. Pochádza z druhej polovice 18. storočia. Pravý bočný oltár je tiež postavený v barokovom štýle a je zasvätený Čenstochovskej Panne Márii. O náboženskom živote v Gaboltove svedčia aj viaceré kaplnky, ktoré sú výrazom viery tunajších ľudí. V 18. storočí sa v Gaboltove stabilizoval náboženský život v katolíckom duchu. V druhej polovici 18. storočia boli púte integrálnou súčasťou duchovného života veriacich Gaboltova. Prichádzali sem pútnici z okolitých farností a veriaci z Gaboltova putovali zas do okolitých farností. Zo správy gaboltovského farára Mateja Harucha (okolo roku 1750) sa dozvedáme o Bratstve Panny Márie

Škapuliarskej. V štatútoch Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa uvádza, že jeho predstaveným je gaboltovský farár. Do Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa každoročne prijímajú noví členovia pri príležitosti púte ku Karmelskej Panne Márii. Púte sa konajú vždy v nasledujúcu sobotu a nedeľu po sviatku Panny Márie Karmelskej teda po 16. júli. Do Gaboltova pri tejto príležitosti prichádza mnoho pútnikov takmer z celého Slovenska, z ktorých mnohí putujú peši. Gaboltovská púť je najväčšou púťou v Košickej arcidiecéze. Z rozhodnutia košického arcibiskupa Mons. Alojza Tkáča, bol Gaboltov určený ako pútnické miesto pre rómskych veriacich. Dôležitou je aj púť mužov, jediná svojho druhu na Slovensku.

Buková Hôrka (235 m n. m.) patrí k obľúbeným a hojne navštevovaným pútnickým miestam gréckokatolíkov. Nachádza sa v obci Bukovce v okrese Stropkov. Prvé písomné správy o danej lokalite pochádzajú z roku 1742. Podľa ľudového podania sa tu zázračne uzdravil slepec, ktorý prichádzal pravidelne z Haliča na jarmok do Stropkova. Obyvatelia tu postavili malú kaplnku. Neskôr sa dostala do užívania pustovníkovi Arseniovi Bosákovi. Po jeho smrti tu vystavali v roku 1796 chrám a kláštor. Pápež Klement XII. v roku 1738 obdaroval Bukovú Hôrku mimoriadnymi plnomocnými odpustkami. V časech intenzívneho náboženského života bola v tomto kláštore aj kantorská škola a noviciát všetkých baziliánov v Uhorsku.

Krásny Brod (301 m n. m.) sa spomína už na začiatku 13. storočia. Po ničivých tatárskych vpádoch sa oblasť kolonizovala až v druhej polovici 14. storočia. Z územia nášho východného suseda sa sem prisťahovalo okolo 40 000 Ukrajincov z Podolia. Postavili vzácny drevený kláštor (monastier). Po stáročia nedotknutý objekt zničili v priebehu veľkej ofenzívy ruských vojsk v roku 1915 delostrelecké jednotky rakúsko-uhorskej armády. Kláštor existujúci v Krásnom Brode mal mimoriadny význam pre

Ukrajincov žijúcich na území východného Slovenska. Bol ich duchovnou a kultúrnou oporou. V Krásnom Brode pracovala v 18. storočí valcha, kameňolom a v roku 1892 tu postavili prvú menšiu rafinériu ropy v Uhorsku, ktorá spracovávala túto vzácnu komoditu dovážanú z Haliče.

4.1.4 Východisko Gaboltov

D Východisko Gaboltov – Gaboltov (M) – Łosie (M) – Gorlice (M) – Lipinki (M) – Dębowiec (M) – Dukla (SJ) – Bodružal (UNESCO) – Ladomirová (UNESCO)

Gaboltov (428 m n. m.) leží v doline potoka Kamenec na juhozápadnom svahu pohoria Busov, 15 km severozápadne od Bardejova. Asi 3 km od obce prebieha slovensko-poľská štátna hranica. Gaboltov bol osídlený od 11. – 12. storočia. Prvá písomná zmienka je z roku 1247 a je zaznamenaná v liste uhorského kráľa Bélu IV., ktorý bol adresovaný členom rádu cisterciátov v Bardejove. Hovorí sa v ňom o pôsobení rytierskeho rádu križiakov zvaných „strážcovia Božieho hrobu v Jeruzaleme“, ktorí sa podpísali ako „cruciferi de Gaboltho“. Ich kláštor bol náboženským a kultúrnym centrom okolia. Pôsobenie križiakov by mohlo byť jedným z dôvodov počiatkov úcty k sv. Vojtechovi, pretože patrí k hlavným patrónom Poľska. Na území Poľska ohlasoval evanjelium a tam sú uložené aj jeho relikvie. Iná, veľmi stará tradícia hovorí, že sv. Vojtech na svojej misijnej ceste z Uhorska do Poľska prechádzal starodávnou soľnou cestou, ktorá viedla zo Šariša do Haliča cez Gaboltov a Kurovské sedlo. So svojím malým sprievodom si tu odpočinul a napil sa vody zo studničky, ktorá sa nachádza blízko kostola sv. Vojtecha. Dnes je studnička ukrytá v kaplnke zasvätenej sv. Vojtechovi. Sv. Vojtech pochádzal z

mocného a slávneho českého rodu Slavníkovcov, ktorý ovládal severovýchodnú časť terajšieho Česka vrátane Kladska. Narodil sa okolo roku 956. Bol veľmi zbožný. Doma získal základy potrebné na štúdium a odišiel do zahraničia. Keď sa vrátil v roku 981 do Česka ako subdiakon, vstúpil do radov katedrálneho kňazstva v Prahe. V roku 982 sa stal pražským biskupom. V krajine odstránil všetky zvyšky bývalého pohanstva. Nakoľko sa však jeho snahy stretávali doma s veľkým odporom, odišiel v roku 989 do Ríma, kde prežil tri roky v benediktínskom kláštore. Na žiadosť pápeža Jána XV. a kniežata Boleslava II. sa vrátil do Prahy. V Břevnove pri Prahe založil v roku 993 prvý benediktínsky kláštor. Pre nové spory v roku 995 sa Vojtech znovu zriekol svojho biskupského úradu a odišiel do Uhorska, kde s úspechom ohlasoval evanjelium a pokrstil knieža Gejzu a jeho syna sv. Štefana, prvého uhorského kráľa. Potom odišiel do Ríma, kde chcel znovu vstúpiť do kláštora. Keď sa do počul, že jeho rod Slavníkovcov bol v Česku vyvraždený, vybral sa do Poľska k Boleslavovi Chrabrému a odtiaľ k pohanským Prusom. Tam pri dnešnom Kaliningrade podstúpil mučenícku smrť 23. apríla 997, keď ho pohanský kňaz prebodol kopijou a ostatní útočníci do neho strieľali šípi. Boleslav Chrabrý zlatom vykúpil jeho telo a pochoval v poľskom Hniezdne. Časť relikvií je uschovaná aj v Trnave, v kaplnke Spolku Sv. Vojtecha. V súčasnosti sa už nedá presne určiť, v ktorom roku bol postavený prvý kostol v Gaboltove. Vznikol v gotickom štýle a v roku 1370 bol prestavaný. Počiatky dnešného farského kostola sa kladú do prvej polovice 14. storočia. V roku 1715 bol upravený v barokovom slohu, neskôr v tomto slohu upravili aj vežu kostola (charakteristická cibulovitá strecha). Gotický portál – umelecky stvárnený vchod – zostal nedotknutý. V lodi kostola sa zachoval aj pôvodný gotický portál na južnej strane. Posledné generálne opravy pamiatkového kostola, oltárov a kazetového stropu sa konali v rokoch 1972 – 1974. Dnešný hlavný oltár bol inštalovaný v čase

renovácie v roku 1715. V strede oltára je socha patróna kostola biskupa sv. Vojtecha, ktorý drží v ľavej ruke dvojramenný kríž – symbol misijného arcibiskupstva a pravou rukou žehná veriacich. Všetky sochy oltára tvoria so sv. Vojtechom jeden myšlienkový celok. Ľavý bočný oltár je barokový a je zasvätený Panne Márii Škapuliarskej. Pochádza z druhej polovice 18. storočia. Pravý bočný oltár je tiež postavený v barokovom štýle a je zasvätený Čenstochovskej Panne Márii. O náboženskom živote v Gaboltove svedčia aj viaceré kaplnky, ktoré sú výrazom viery tunajších ľudí. V 18. storočí sa v Gaboltove stabilizoval náboženský život v katolíckom duchu. V druhej polovici 18. storočia boli púte integrálnou súčasťou duchovného života veriacich Gaboltova. Prichádzali sem pútnici z okolitých farností a veriaci z Gaboltova putovali zas do okolitých farností. Zo správy gaboltovského farára Mateja Harucha (okolo roku 1750) sa dozvedáme o Bratstve Panny Márie Škapuliarskej. V štatútoch Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa uvádza, že jeho predstaveným je gaboltovský farár. Do Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa každoročne prijímajú noví členovia pri príležitosti púte ku Karmelskej Panne Márii. Púte sa konajú vždy v nasledujúcu sobotu a nedeľu po sviatku Panny Márie Karmelskej teda po 16. júli. Do Gaboltova pri tejto príležitosti prichádza mnoho pútnikov takmer z celého Slovenska, z ktorých mnohí putujú peši. Gaboltovská púť je najväčšou púťou v Košickej arcidiecéze. Z rozhodnutia košického arcibiskupa Mons. Alojza Tkáča, bol Gaboltov určený ako pútnické miesto pre rómskych veriacich. Dôležitou je aj púť mužov, jediná svojho druhu na Slovensku.

Łosie (350 m n. m.) je malebná obec v Malopoľskom vojvodstve, v gorlickom powiate. Nachádza sa pri umelej nádrži, ktorá vznikla po zatopení obce Klimówka.

Žije tu približne 800 obyvateľov. Významnou kultúrno-historickou dominantou obce je drevený gréckokatolícky Chrám Narodenia Panny Márie z roku 1810.

Gorlice (300 m n. m.) je mesto v Malopoľskom vojvodstve s približne 29 000 obyvateľmi. Nachádza sa juhovýchodne od Krakowa a južne od mesta Tarnow. Je neoficiálnym hlavným mestom Nízkych Beskýd a Pogórza, vhodným východiskovým bodom pre turistické chodníky Magurského národného parku, chránených krajinných oblastí, lemkovských cerkví či architektonicky neopakovateľného urnového hája z prvej svetovej vojny a liečebných kúpeľov.

Lipinki (250 m n. m.) je obec v Malopoľskom vojvodstve a gorlickom powiate s vyše 2 000 obyvateľmi. V obci sa nachádza Sanktuárium Nanebovzatia Matky Božej, ktoré každoročne navštívi až 10 000 pútnikov.

Dębowiec (250 m n. m.) sa nachádza v Podkarpatskom vojvodstve. Žije tu približne 9 000 obyvateľov. Nachádza sa v ňom najvýznamnejšia Bazilika Panny Márie Saletínskej v Poľsku. Už viac ako 100 rokov navštevujú sanktuárium ročne tisícky pútnikov. V posledných rokoch bol zaznamenaný nárast organizovaných skupín prichádzajúcich do baziliky a jej blízkeho okolia (približne 900 skupín ročne). Najpočetnejšiu skupinu pútnikov tvoria Slováci. Konajú sa tu rôzne akcie ako Medzinárodné stretnutie mládeže začiatkom júla, Otvorenie motocyklovej sezóny, púte v máji a septembri, púte hasičov či železničiarov. V tesnej blízkosti baziliky sa nachádza tzv. štvorcové sanktuárium a svätyňa tajomstva ruženca.

Dukla (350 m n. m.) je mesto v Poľsku v Podkarpatskom vojvodstve v okrese Powiat krośnieński v rovnomennej gmine. Žije tu okolo 2 000 obyvateľov. Mesto bolo počas druhej svetovej vojny dejiskom ťažkých bojov tzv. karpatsko-duklianskej operácie,

počas ktorej sa pokúsili sovietske vojská a československý armádny zbor preraziť nemeckú líniu a poskytnúť pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

Bodružal (359 m n. m.) sa nachádza 12 km od mesta Svidník v blízkosti slovensko-poľskej hranice (Dukliansky priesmyk). V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka, Gréckokatolícky chrám sv. Mikuláša, ktorý bol postavený v roku 1658. Je to trojdielna zrubová stavba s bohato členenou šindľovou strechou a troma na západ sa zvyšujúcimi vežami. Areál chrámu je obklopený zrubovou ohradou so šindľovou striedkou. V interiéri sa zachovali zvyšky nástenných malieb z pol. 18. storočia. Ikonostas je z konca 18. storočia. Od roku 2008 je objekt zapísaný v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Ladomirová (262 m n. m.) je situovaná v severnej časti Nízkych Beskýd v doline potoka Ladomirky. Obec bola založená v časoch valašskej kolonizácie na zákupnom práve. Najvýznamnejšou kultúrnou a historickou pamiatkou obce je Gréckokatolícky chrám sv. Michala Archanjela, postavený v roku 1742. Ikonostas pochádza z polovice 18. stor. Cerkov je od roku 1968 národnou kultúrnou pamiatkou a od roku 2008 je zapísaná v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Pri chráme stojí samostatná zvonica stĺpkovej konštrukcie. Areál, ktorého súčasťou je aj cintorín, je oplotený zrubovou ohradou.

4.1.5 Východisko Dębowiec

E Východisko Dębowiec – Dębowiec (M) – Dukla (SJ) – Krosno (M) – Stara Wieś (M) – Przemyśl (SJ) – Rzeszów (M)

Dębowiec (250 m n. m.) sa nachádza v Podkarpatskom vojvodstve. Žije tu približne 9 000 obyvateľov. Nachádza sa v ňom najvýznamnejšia Bazilika Panny Márie Saletínskej v Poľsku. Už viac ako 100 rokov navštevujú sanktuárium ročne tisícky pútnikov. V posledných rokoch bol zaznamenaný nárast organizovaných skupín prichádzajúcich do baziliky a jej blízkeho okolia (približne 900 skupín ročne). Najpočetnejšiu skupinu pútnikov tvoria Slováci. Konajú sa tu rôzne akcie ako Medzinárodné stretnutie mládeže začiatkom júla, Otvorenie motocyklovej sezóny, púte v máji a septembri, púte hasičov či železničiarov. V tesnej blízkosti baziliky sa nachádza tzv. štvorcové sanktuárium a svätyňa tajomstva ruženca.

Dukla (350 m n. m.) je mesto v Poľsku v Podkarpatskom vojvodstve v okrese Powiat krośnieński v rovnomennej gmine. Žije tu okolo 2 000 obyvateľov. Mesto bolo počas druhej svetovej vojny dejiskom ťažkých bojov tzv. karpatsko-duklianskej operácie, počas ktorej sa pokúsili sovietske vojská a československý armádny zbor preraziť nemeckú líniu a poskytnúť pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

Krosno (270 m n. m.) (poľ. Królewskie Wolne Miasto Krosno) je mesto v Podkarpatskom vojvodstve, ktoré má približne 50 000 obyvateľov. Ide o jedno zo štyroch miest Podkarpatského vojvodstva, ktoré má tzv. práva powiatu. Jedná sa o niekdajšie stredoveké opevnené mesto, centrum obchodu s plátňom, súknom, či uhorským vínom. V rokoch 1975 - 1998 bolo centrom samostatného Krosnianskeho vojvodstva. Dnes je centrom okresu, má regionálny až subregionálny význam. Sídli tu niekoľko inštitúcií s nadregionálnym významom, napr. Regionálne riaditeľstvo

štátnych lesov, Podkarpadská regionálna veterinárna inšpekcia, Regionálna správa ciest, Obvodný banský úrad či Inštitút pre ropu a plyn. Zaujímavosťou je, že v meste sa nachádzalo prvé známe ložisko ropy na svete. Miestny blšák bol v 90. rokoch 20. storočia ako aj v prvých rokoch nového milénia popri Nowom Targu a Jablonke častým cieľom Slovákov v rámci nákupnej turistiky. V roku 2015 bolo v Krosne založené Sanktuárium sv. Jána Pavla II. Každý rok putuje do Krosna cez 10 000 pútnikov na počesť pobytu Jána Pavla II. v Krosne, ktorý sa tu modlil a prebýval v júni 1997. Sedem rokov sa tu organizuje Charizmatické fórum, ktoré trvá dva dni.

Stara Wieś (275 m n. m.) je obec v Podkarpatskom vojvodstve. Známa sa stala neskorobarokovou bazilikou vysvätenou v roku 1760 biskupom przemyským Wacławom Hieronimom Sierakowskim. Baziliku vybudovali kňazi z paulínskeho rádu. V súčasnosti je sídlom jezuitskeho rádu. Do baziliky putuje ročne cez 20 000 pútnikov z blízkeho i vzdialenejšieho okolia.

Przemysł (200 m n. m.) sa nachádza v juhovýchodnom Poľsku na styku pohorí a nížin na mieste známom ako Przemysłská brána. Cez mesto preteká významná rieka San. Mesto sa vďaka svojej dobrej geografickej polohe stalo významným miestom obchodu medzi východnou a strednou Európou. Przemysł má približne 70 000 obyvateľov a je súčasťou Podkarpatskeho vojvodstva.

Rzeszów (210 m n. m.) je mesto na juhovýchode Poľska s počtom obyvateľov približne 180 000. Rozprestiera sa na brehoch rieky Wisłok. Nachádza sa v samom srdci Sandomierskeho údolia. Rzeszów je tiež hlavným mestom Podkarpatskeho vojvodstva a sídlom Rzeszówskeho kraja. Mestský štatút mu bol udelený v roku 1354. V roku 2004 mesto Rzeszów usporiadalo Stredoeurópsku olympiádu v informatike (CEOI).

4.1.6 Východisko Krosno

F Východisko Krosno – Krosno (M) – Dukla (SJ) – Bodružal (UNESCO) – Ladomirová (UNESCO) – Gaboltov (M) – Bardejov (UNESCO, SJ) – Hervartov (UNESCO) – Veľký Šariš (SJ) – Lutina (M) – Čirč (M) – Stará Ľubovňa (SJ) – Litmanová (M)

Krosno (270 m n. m.) (poľ. Królewskie Wolne Miasto Krosno) je mesto v Podkarpatskom vojvodstve, ktoré má približne 50 000 obyvateľov. Ide o jedno zo štyroch miest Podkarpatského vojvodstva, ktoré má tzv. práva powiatu. Jedná sa o niekdajšie stredoveké opevnené mesto, centrum obchodu s plátňom, súknom, či uhorským vínom. V rokoch 1975 - 1998 bolo centrom samostatného Krosnianskeho vojvodstva. Dnes je centrom okresu, má regionálny až subregionálny význam. Sídli tu niekoľko inštitúcií s nadregionálnym významom, napr. Regionálne riaditeľstvo štátnych lesov, Podkarpadská regionálna veterinárna inšpekcia, Regionálna správa ciest, Obvodný banský úrad či Inštitút pre ropu a plyn. Zaujímavosťou je, že v meste sa nachádzalo prvé známe ložisko ropy na svete. Miestny blšák bol v 90. rokoch 20. storočia ako aj v prvých rokoch nového milénia popri Nowom Targu a Jablonke častým cieľom Slovákov v rámci nákupnej turistiky. V roku 2015 bolo v Krosne založené Sanktuárium sv. Jána Pavla II. Každý rok putuje do Krosna cez 10 000 pútnikov na počesť pobytu Jána Pavla II. v Krosne, ktorý sa tu modlil a prebýval v júni 1997. Sedem rokov sa tu organizuje Charizmatické fórum, ktoré trvá dva dni.

Dukla (350 m n. m.) je mesto v Poľsku v Podkarpatskom vojvodstve v okrese Powiat krošnieński v rovnomennej gmine. Žije tu okolo 2 000 obyvateľov. Mesto bolo počas druhej svetovej vojny dejiskom ťažkých bojov tzv. karpatsko-duklianskej operácie, počas ktorej sa pokúsili sovietske vojská a československý armádny zbor preraziť nemeckú líniu a poskytnúť pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

Bodružal (359 m n. m.) sa nachádza 12 km od mesta Svidník v blízkosti slovensko-poľskej hranice (Dukliansky priesmyk). V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka, Gréckokatolícky chrám sv. Mikuláša, ktorý bol postavený v roku 1658. Je to trojdielna zrubová stavba s bohato členenou šindľovou strechou a troma na západ sa zvyšujúcimi vežami. Areál chrámu je obklopený zrubovou ohradou so šindľovou striedkou. V interiéri sa zachovali zvyšky nástenných malieb z pol. 18. storočia. Ikonostas je z konca 18. storočia. Od roku 2008 je objekt zapísaný v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Ladomirová (262 m n. m.) je situovaná v severnej časti Nízkych Beskýd v doline potoka Ladomirky. Obec bola založená v časoch valašskej kolonizácie na zákupnom práve. Najvýznamnejšou kultúrnou a historickou pamiatkou obce je Gréckokatolícky chrám sv. Michala Archanjela, postavený v roku 1742. Ikonostas pochádza z polovice 18. stor. Cerkov je od roku 1968 národnou kultúrnou pamiatkou a od roku 2008 je zapísaná v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Pri chráme stojí samostatná zvonica stĺpkovej konštrukcie. Areál, ktorého súčasťou je aj cintorín, je oplotený zrubovou ohradou.

Gabolto (428 m n. m.) leží v doline potoka Kamenec na juhozápadnom svahu pohoria Busov, 15 km severozápadne od Bardejova. Asi 3 km od obce prebieha slovensko-poľská štátna hranica. Gaboltov bol osídlený od 11. – 12. storočia. Prvá písomná zmienka je z roku 1247 a je zaznamenaná v liste uhorského kráľa Bélu IV., ktorý bol adresovaný členom rádu cisterciátov v Bardejove. Hovorí sa v ňom o pôsobení rytierskeho rádu križiakov zvaných „strážcovia Božieho hrobu v Jeruzaleme“, ktorí sa podpísali ako „cruciferi de Gaboltho“. Ich kláštor bol náboženským a kultúrnym centrom okolia. Pôsobenie križiakov by mohlo byť

jedným z dôvodov počiatkov úcty k sv. Vojtechovi, pretože patrí k hlavným patrónom Poľska. Na území Poľska ohlasoval evanjelium a tam sú uložené aj jeho relikvie. Iná, veľmi stará tradícia hovorí, že sv. Vojtech na svojej misijnej ceste z Uhorska do Poľska prechádzal starodávnou solnou cestou, ktorá viedla zo Šariša do Haliča cez Gaboltov a Kurovské sedlo. So svojím malým sprievodom si tu odpočinul a napil sa vody zo studničky, ktorá sa nachádza blízko kostola sv. Vojtecha. Dnes je studnička ukrytá v kaplnke zasvätenej sv. Vojtechovi. Sv. Vojtech pochádzal z mocného a slávneho českého rodu Slavníkovcov, ktorý ovládal severovýchodnú časť terajšieho Česka vrátane Kladska. Narodil sa okolo roku 956. Bol veľmi zbožný. Doma získal základy potrebné na štúdium a odišiel do zahraničia. Keď sa vrátil v roku 981 do Česka ako subdiakon, vstúpil do radov katedrálneho kňazstva v Prahe. V roku 982 sa stal pražským biskupom. V krajine odstránil všetky zvyšky bývalého pohanstva. Nakoľko sa však jeho snahy stretávali doma s veľkým odporom, odišiel v roku 989 do Ríma, kde prežil tri roky v benediktínskom kláštore. Na žiadosť pápeža Jána XV. a kniežaťa Boleslava II. sa vrátil do Prahy. V Břevnove pri Prahe založil v roku 993 prvý benediktínsky kláštor. Pre nové spory v roku 995 sa Vojtech znovu zriekol svojho biskupského úradu a odišiel do Uhorska, kde s úspechom ohlasoval evanjelium a pokrstil knieža Gejzu a jeho syna sv. Štefana, prvého uhorského kráľa. Potom odišiel do Ríma, kde chcel znovu vstúpiť do kláštora. Keď sa doočul, že jeho rod Slavníkovcov bol v Česku vyvraždený, vybral sa do Poľska k Boleslavovi Chrabrému a odtiaľ k pohanským Prusom. Tam pri dnešnom Kaliningrade podstúpil mučenícku smrť 23. apríla 997, keď ho pohanský kňaz prebodol kopijou a ostatní útočníci do neho strieľali šípi. Boleslav Chrabrý zlatom vykúpil jeho telo a pochoval v poľskom Hniezdne. Časť relikvií je uschovaná aj v Trnave, v kaplnke Spolku Sv. Vojtecha. V súčasnosti sa už nedá presne určiť, v ktorom roku bol postavený prvý

kostol v Gaboltove. Vznikol v gotickom štýle a v roku 1370 bol prestavaný. Počiatky dnešného farského kostola sa kladú do prvej polovice 14. storočia. V roku 1715 bol upravený v barokovom slohu, neskôr v tomto slohu upravili aj vežu kostola (charakteristická cibulovitá strecha). Gotický portál – umelecky stvárnený vchod – zostal nedotknutý. V lodi kostola sa zachoval aj pôvodný gotický portál na južnej strane. Posledné generálne opravy pamiatkového kostola, oltárov a kazetového stropu sa konali v rokoch 1972 – 1974. Dnešný hlavný oltár bol inštalovaný v čase renovácie v roku 1715. V strede oltára je socha patróna kostola biskupa sv. Vojtecha, ktorý drží v ľavej ruke dvojramenný kríž – symbol misijného arcibiskupstva a pravou rukou žehná veriacich. Všetky sochy oltára tvoria so sv. Vojtechom jeden myšlienkový celok. Ľavý bočný oltár je barokový a je zasvätený Panne Márii Škapuliarskej. Pochádza z druhej polovice 18. storočia. Pravý bočný oltár je tiež postavený v barokovom štýle a je zasvätený Čenstochovskej Panne Márii. O náboženskom živote v Gaboltove svedčia aj viaceré kaplnky, ktoré sú výrazom viery tunajších ľudí. V 18. storočí sa v Gaboltove stabilizoval náboženský život v katolíckom duchu. V druhej polovici 18. storočia boli púte integrálnou súčasťou duchovného života veriacich Gaboltova. Prichádzali sem pútnici z okolitých farností a veriaci z Gaboltova putovali zas do okolitých farností. Zo správy gaboltovského farára Mateja Harucha (okolo roku 1750) sa dozvedáme o Bratstve Panny Márie Škapuliarskej. V štatútoch Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa uvádza, že jeho predstaveným je gaboltovský farár. Do Bratstva Panny Márie Škapuliarskej sa každoročne prijímajú noví členovia pri príležitosti púte ku Karmelskej Panne Márii. Púte sa konajú vždy v nasledujúcu sobotu a nedeľu po sviatku Panny Márie Karmelskej teda po 16. júli. Do Gaboltova pri tejto príležitosti prichádza mnoho

pútnikov takmer z celého Slovenska, z ktorých mnohí putujú peši. Gaboltovská púť je najväčšou púťou v Košickej arcidiecéze. Z rozhodnutia košického arcibiskupa Mons. Alojza Tkáča, bol Gaboltov určený ako pútnické miesto pre rómskych veriacich. Dôležitou je aj púť mužov, jediná svojho druhu na Slovensku.

Bardejov (323 m n. m.) je starobylé mesto ležiace v údolí Tople v Ondavskej vrchovine. Patrí k najkrajším a najvyhľadávanejším mestám Slovenska. Prvá písomná zmienka o meste pochádza z roku 1241. Na prelome 14. a 15. storočia vyniesli obchod a remeselná výroba toto horňošarišské mesto na piedestál slávy a bohatstva. Mestská pamiatková rezervácia (od roku 1950) sa svojou jedinečnosťou stala centrom záujmu mnohých domácich a zahraničných návštevníkov. Medzi najvýznamnejšie pamiatky svetskej a sakrálnej architektúry patrí Bazilika minor sv. Egídia s jedinečnou kolekciou jedenástich drevených krídlových oltárov, ktoré ju radia medzi chrámy s najvzácnejšími gotickými interiérmi v strednej Európe. Ďalším skvostom námestia je goticko-renesančná budova mestskej radnice. Odborníkmi je považovaná za mimoriadne dielo nadregionálneho významu. Radničné námestie sa prezentuje estetickými meštianskymi domami, ktoré si zachovávajú pôvodnú gotickú dispozíciu. Fortifikačný systém Bardejova patril v stredoveku k najdokonalejším mestským opevneniam. V roku 1986 získal ako prvé mesto v bývalom Česko-Slovensku európsku cenu - Zlatú medailu nadácie ICOMOS pri UNESCO za záchranu a obnovu kultúrneho dedičstva v pamiatkovej rezervácii. Množstvo vzácných architektonických skvostov reprezentujúcich historické jadro mesta spolu s komplexom stavieb židovského suburbia z konca 18. storočia bolo v roku 2000 zapísaných do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Bardejov sa môže popýšiť viacerými kultúrnymi a vzdelanostnými prvenstvami u

nás: Stöckelove školské zákony napísané pod názvom Leges scholae Bartfensis (1540) sú najstarším pedagogickým dokumentom na Slovensku. Na pôde mestskej školy nacvičili prvú školskú hru v Uhorsku - Historia von Susanna (Príbeh o Zuzane). Jej autorom bol Leonard Stöckel. Bohatá farská knižnica bola prvou verejnou knižnicou v Uhorsku. K nej sa už v roku 1551 pridružilo kníhkupectvo. Gutgesellova tlačiareň vytlačila v roku 1581 prvú knihu na Slovensku napísanú v biblickej češtine - Lutherov Katechizmus. Rannorenesančné prvky goticko-renesančnej radnice v Bardejove, postavenej v rokoch 1505-1511, sú prvými na našom území.

Hervartov (450 m n. m.) je situovaný v podhorí Čergova. V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka, rímskokatolícky Kostol sv. Františka z Assisi. Bol postavený koncom 15. storočia (asi 1499-1500) pod vplyvom gotiky. Je najstarším a najzachovalejším dreveným kostolíkom tohto typu na Slovensku. K najcennejším častiam interiéru patria gotické tabuľové obrazy a nástenné maľby z roku 1655 a 1805. Od roku 2008 je zapísaný v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Veľký Šariš (269 m n. m.) - sídlo v podobe Sarus sa prvýkrát písomne spomína v roku 1217. Predtým je tu ale dokázateľné slovanské sídlisko už v 9. storočí. Usadili sa tu saskí prisťahovalci a poľskí augustiniánski mnísi. V roku 1299 sa stal Veľký Šariš slobodným kráľovským mestom a až do roku 1647 bol centrom šarišskej stolice. Neskôr upadol na úroveň poddanského mestečka a zostal v tieni blízkeho Prešova. V priemyselnej ére ho preslávil mlyn, papiereň, súkenka. V meste má dlhú tradíciu kvalitná plemenitba koní. Dominantou mesta, ktorá dotvára celkovú panorámu je Šarišský hrad. Komplex patrí medzi 6 najväčších slovenských hradov. Spolu s Trenčianskym hradom je jedným zo slohovo najčistejších a najvzácnejších u nás.

Zohrával dôležitú úlohu v mocenských bojoch medzi panovníkom a uhorskými magnátskymi rodmi. Postihol ho analogický osud, ako mnoho ďalších slovenských hradov. Postupne chátral, ale po nových rekonštrukčných prácach patrí k najkrajším hradným zrúcaninám u nás. K najzaujímavejším pamiatkam Veľkého Šariša, okrem sakrálnych stavieb (Kostol sv. Jakuba, kaplnky), patrí tzv. Mlínska džurka - historický parný rušeň umiestnený na podstavci vedľa železničnej stanice. Ide pravdepodobne o najstarší parný rušeň s normálnym rozchodom (1435 mm) na Slovensku. Bol vyrobený mníchovskou továrňou na lokomotívy Krauss & comp. roku 1882. Dvojnápravový rušeň bol určený pre Nagy Saroser Künstmühle (Veľkošarišský mlyn). Vykonával posunovacie práce na mlynskej vlečke do šesťdesiatych rokov minulého storočia. Po 2. svetovej vojne krátku dobu premával na trati Prešov – Lipany.

Ľutina (424 m n. m.) leží v doline potoka Ľutinka na juhozápadnom svahu pohoria Čergov, 9,5 km od okresného mesta Sabinov. Ľutina vznikla v 14. storočí. Prvý raz sa spomína v roku 1312, ešte ako neosídlené územie, ktoré patrilo Tarczayovcom. Najstaršia správa menovite uvádzajúca Ľutinu je z roku 1330. Ľutina sa nachádzala na území Šarišskej župy, centrom ktorej bol Starý hrad (Veľký Šariš). Vznikla pri chotári Pečovská Nová Ves, ako časť panstva Nový hrad (Hanigovce), ktorého majiteľmi boli Perényiovci. V stredoveku viedla Ľutinou dôležitá obchodná cesta do Krakova. Od roku 1851 je obec Ľutina známa pre väčšinu ľudí Slovenska. Boli to zjavenia, ktoré spôsobili, že sa Ľutina stala najväčším mariánskym pútnickým miestom gréckokatolíkov na Slovensku. Obyvatelia obce sa zaoberali poľnohospodárstvom, chovom dobytky, ovocinárstvom a drevorubačstvom. História pútnického miesta v Ľutine sa začala písať od 19. augusta 1851, kedy sa na Ľutinskej hore zjavil sv. Mikuláš chudobnej vdove Zuzane Feketeovej. Do roku 1855 bola

Ľutina filiálkou rozsiahlej hanigovskej farnosti. Udalosti Ľutinských zjavení v roku 1851 spôsobili, že sa sídlo farnosti presťahovalo do Ľutiny, ktorá sa stala najvýznamnejším pútnickým miestom gréckokatolíkov na Slovensku. Pôvodný chrám zhotovený z dreva stál na terajšom námestí pred bazilikou. Bol postavený neznámym kežmarským majstrom v gotickom slohu. Jeho veža bola vysoká 22,8 metrov. Táto stavba bola jedinečná v celej Šarišskej župe. Okrem pôdorysu, ktorý je v budapeštianskom štátnom archíve, sa zachoval aj nákres chrámu. Na konci 19. storočia už priestory dreveného chrámu nevyhovovali potrebám veriacich, preto sa diecézne vedenie a farnosť rozhodli, že postavia nový kamenný chrám. Stavba bola v roku 1908 dokončená a zasvätená Presvätej Bohorodičke. V roku 1853 sa rozhodli gréckokatolícki veriaci postaviť na hore kaplnku, ktorá bola dokončená 7. augusta 1854. Slávnostná posviacka bola 27. augusta 1854 a 11. mája 1855 pápež Pius IX. vydal apoštolské breve o plnomocných odpustkoch. Veľký počet pútnikov si vyžadoval stavbu ďalších kaplniek. Od roku 1878 sa začali stavať Kaplnka sv. Anny, Kaplnka sv. Kríža a Kaplnka sv. Mikuláša pri prameni. Posledná bola dokončená v roku 1930. V medzivojnovom období mala púť charakter nábožensko-spoločenskej udalosti, trvajúcej dva týždne. Liturgický program prebiehal vo farskom chráme a taktiež v kaplnkách na hore. Na púť prichádzali veriaci z Československa, Poľska a Maďarska. V auguste 1942 prišli do Ľutiny prvé Sestry služobnice nepoškvrnenej Panny Márie. Následne tu bol postavený kláštor, posvätený 28. augusta 1948. Významnou udalosťou pútnického miesta v Ľutine bola púť organizovaná 28. augusta 1945, na ktorej prešovský biskup, blahoslavený Pavel Peter Gojdič OSBM, slávnostne ukončil eparchiálny Mariánsky rok trvajúci od 14. októbra 1944 a Prešovskú eparchiu zasvätil Božej Matke. V čase zákazu gréckokatolíckej cirkvi na

Slovensku (1950 – 1968) sa prestali konať aj gréckokatolícke mariánske púte v Ľutíne. Po obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi sa obec pod Čergovom stala opätovným miestom stretávania sa veriacich. Veľkým povzbudením vo viere bol Mariánsky rok 1988, v ktorom dnes už svätorečený pápež Ján Pavol II. povýšil Ľutinský chrám na Baziliku minor. Prvý prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak SJ sa v roku 2007 rozhodol zväčšiť baziliku, aby bola nielen dôstojným, ale aj príjemným centrom púť. Bazilika bola počas prestavby rozšírená o dve bočné lode so samostatnými vstupmi, čím priečelie získalo typické znaky baziliky. Pôvodné okná s vitrážou akademického maliara Mikuláša Klimčáka dnes zdobia pribudované bočné lode. Priestor, kde sa predtým nachádzali, je otvorený a spája prístavbu s jadrom – hlavnou loďou – pôvodnej baziliky. Obe pristavané lode majú vlastné chóry. Pravá – východná loď slúži aj ako farský chrám. Jej súčasťou sa stal zrekonštruovaný barokový ikonostas z Chrámu sv. Paraskevy z Novej Polianky z roku 1766. 16. augusta 2009 bola rozšírená bazilika slávnostne posvätená na hlavnej mariánskej púti prešovským arcibiskupom a metropolitom Jánom Babjakom SJ, za účasti sekretára Kongregácie pre východné cirkvi arcibiskupa Cyrila Vasiľa SJ, arcibiskupa Edwarda Nowaka a ďalších šiestich biskupov. 9. júna 2010 bola Bazilika Zosnutia Presvätej Bohorodičky pričlenená zvláštnym Putom duchovného príbuzenstva k Bazilike Santa Maria Maggiore v Ríme s privilegiom plnomocných odpustkov. 3. novembra 2010 sa začalo s úpravou bývalého farského sadu nad bazilikou, ktorý bol dlhé roky opustený a na jeho mieste vyrástli dve nové kaplnky, spolu s dvanástimi spovednicami. Jedna kaplnka je zasvätená blahoslaveným gréckokatolíckym mučeníkom – biskupom Pavlovi Petrovi Gojdičovi OSBM, Vasiľovi Hopkovi a rehoľnému kňazovi Metodovi Dominikovi Trčkovi CSsR a druhá kaplnka je zasvätená sv. arcibiskupovi a divotvorcovi Mikulášovi. 20. august 2011 bol významný aj vďaka

tomu, že bazilika bola obohatená o relikviár s relikviou (krvou) svätého Jána Pavla II., ktorú Prešovskej archieparcii daroval krakovský arcibiskup a metropolita kardinál Stanisław Dziwisz. V areáli Baziliky minor začal v roku 2011 vyrastať Miniskanzen drevených chrámov, zmenšených makiet skvostov ľudovej sakrálnej architektúry z východného Slovenska. V roku 2012 prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak SJ v Kaplnke sv. Mikuláša, v areáli Baziliky minor, k verejnej účte uložil a požehnal relikvie sv. arcibiskupa Mikuláša, lýcijskomyrského divotvorcu. V sklenenej vitríne je uložená ampulka s myrom – vonnou mannou, ktorá vyteká zo sarkofágu sv. Mikuláša v talianskom meste Bari, ako aj relikvia II. stupňa z odevu sv. Mikuláša. Zároveň sú v nej uložené aj certifikáty potvrdzujúce pravosť týchto relikvií. V júli 2013, pri príležitosti 25. výročia vyhlásenia miestneho chrámu za baziliku minor, bazilika dostala nový šat v podobe rozmerných mozaík Božieho milosrdenstva, svätého Jána Pavla II., blahoslavených biskupov mučeníkov Pavla Petra Gojdiča, Vasil'a Hopka, Teodora Romžu, rehoľného kňaza mučeníka Metoda Dominika Trčku, svadby v Káne Galilejskej, milosrdného Samaritána a sv. sestry Faustíny. Ich autorom je o. Kamil Dráb CSsR. Súčasťou baziliky sú od roku 2013 aj relikvie všetkých spomínaných svätých a blahoslavených, ktoré sú inštalované priamo v mozaikách.

Čirc (510 m n. m.) sa nachádza na severozápadnom úpätí Čergovského pohoria. V mieste, kde sa stretávajú okresy Stará Ľubovňa, Sabinov a Bardejov, sa nachádza aj najvyšší vrch Čergova, Minčol (1157m n. m.). Počas pekného počasia je z vrcholu vidieť okolité obce všetkých troch spomenutých okresov. Minčol má štatút národnej prírodnej pamiatky. Klimatické pomery ovplyvňuje blízkosť Vysokých Tatier. Svahové a vrcholové lúky sa v minulosti využívali ako lúky na kosenie a pasienky.

Také rozsiahle lúky, aké má Čergov, nemá ani jeden orografický celok východného Slovenska. Veľkou časťou okresu Stará Ľubovňa od západu na východ preteká rieka Poprad, ktorá sa vo východnej časti, v priestore Čirč - Ruská Voľa nad Popradom, oblúkovo stáča na severozápad a až po Mníšek nad Popradom tvorí štátnu hranicu s Poľskom. V bývalom Československu rieka Poprad patrila medzi najčistejšie rieky a bola aj najviac zarybnená. To sa podarilo zachovať. V neďalekom umelo vytvorenom Andrejovskom jazere, ale aj na rieke a po celom toku rieky je dostatok vhodných miest na rybolov, kde si vyznávači tohto športu môžu prísť na svoje. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1248. Najväčšie zastúpenie v obci má gréckokatolícka cirkev (cca 88 %) pred rímskokatolíckou a pravoslávnu. Najvýznamnejšou pamiatkou v obci je Gréckokatolícky chrám zasvätený Ochrane presvätej Bohorodičky, rekonštruovaný v roku 1843 v tradičnom barokovo klasicistickom slohu. V obci sa nachádza vzácne Gréckokatolícke múzeum Myrona Podhájeckého, venované životu tohto kňaza, ako aj iným osobnostiam Čirča.

Stará Ľubovňa (545 m n. m.) je situovaná na hlavnej sídelnej osi severozápadného Spiša pri rieke Poprad, podobne ako mestá Poprad a Kežmarok. Vznikla na zákupnom práve koncom 13. storočia ako trhovú osadu na križovatke obchodných ciest. Neskôr sa podhradová dedina zmenila na stredoveké mesto s patričnými privilégiami a právami. Stará Ľubovňa sa stala správnym centrom miest v poľskom zálohu, čo pomohlo jej rozmachu. Rozvinuli sa tu remeslá a obchod. V rokoch 1778-1876 patrila do provincie 16 spišských miest. V histórii mesta sa striedali obdobia úpadku a hospodárskeho rastu. Okrem niekoľkých historických objektov v meste je najvýraznejšou dominantou Starej Ľubovne, ako aj celého okolia Ľubovniansky hrad situovaný nad miestnou časťou Podsadek, na vápencovom bralnatom vrchu

vysokom 711 m n. m. Hrad vznikol na rozhraní 13. a 14. storočia. Patril do systému pohraničných hradov na severe Uhorska. Zároveň zabezpečoval aj dôležitú obchodnú cestu prechádzajúcu dolinou rieky Poprad do Poľska. Hrad sa stal viackrát miestom stretnutí medzi uhorskými a poľskými panovníkmi, sídlom splnomocnených správcov zálohovaných spišských miest, ako aj miestom úkrytu poľských korunovačných klenotov počas švédskej invázie v Poľsku v rokoch 1655-1661. Okrem mnohých významných historických osobností, ktorých osudy sa čiastočne spojili s Ľubovnianskym hradom, bol v hradnej veži väznený v roku 1768 aj známy dobrodruh Móric August Beňovský. Pod hradom sa nachádza skanzen ľudovej architektúry, v ktorom sú umiestnené objekty z regiónu severného Spiša. Najcennejším exponátom je zrubový gréckokatolícky Kostol sv. Michala Archanjela z Matysovej, pochádzajúci z roku 1833.

Litmanová (679 m n. m.) leží v doline Litmanovského potoka na východnom konci Pienin v blízkosti slovensko-poľskej hranice. Od okresného mesta Stará Ľubovňa je vzdialená 11 km. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1412. V roku 1778 bol v obci postavený farský Chrám svätého archanjela Michala (NKP). Obyvateľmi obce sú v prevažnej miere gréckokatolíci. Božská svätá liturgia, sviatosti a pobožnosti sa vysluhujú v slovenskom a cirkevnoslovanskom jazyku, ktorý sa spája s cyrilo-metodskou tradíciou, ktorú priniesli na územie dnešného Slovenska spolupatróni Európy sv. Cyril a Metod. V novodobej histórii sa Litmanová dostala do povedomia hlavne v súvislosti so zjaveniami Panny Márie na hore Zvir, vzdialenej približne 5 kilometrov od začiatku obce, v blízkosti poľských hraníc. Pravosť týchto zjavení je stále predmetom skúmania zo strany Cirkvi. Panna Mária sa zjavila dvom dievčatám, vtedy jedenásťročnej Ivete Korčákovej a dvanásťročnej Kataríne

Češalkovej v izbičke dreveného zrubu (majdanu), ktorý dodnes stojí na lúke obkolesenej lesom. Panna Mária sedávala na drevenej lavičke. Predstavila sa ako Nepoškvrnená Čistota. Želala si, aby sa obe dievčatá i ľudia prichádzali na toto miesto pravidelne modliť. Zjavenia trvali od 5. augusta 1990 do 6. augusta 1995, každý mesiac, vždy v nedeľu po prvom piatku. Pri poslednom zjavení Božia Matka slúbila, že tu ostáva stále prítomná. Nielen počas zjavení, ale aj po ich ukončení, veriaci stále v hojnom počte pravidelne prichádzajú na toto miesto. Najviac sa schádzajú v nedeľu po prvom piatku v mesiaci. Okrem prvých nedeľ pútnici zo Slovenska i zo zahraničia prichádzajú každý deň na toto pútnické miesto, kde nachádzajú stratený pokoj duše, čerpajú Božiu pomoc do svojho života, ďakujú za prejavy Božej lásky, Božej pomoci a odovzdávajú svoje životy pod ochranu Božej Matky. Vzhľadom na počet a duchovné potreby pútnikov bolo nutné usporiadať modlitbový a liturgický program. Pútnici majú možnosť prísť každý deň k sviatosti zmierenia a byť nábožne účastní na slávení svätej liturgie a ostatných pobožností. Toto miesto ponúka milosti, ktoré obohacujú duchovný život veriacich a napomáhajú na ceste spásy. Keďže aj po skončení zjavení pútnici naďalej nepretržite putujú na horu Zvir vo veľkom počte a hľadajú prehĺbenie duchovného života, bolo toto miesto 6. augusta 2004 ustanovené prešovským arcibiskupom a metropolitom Jánom Babjakom SJ za miesto modlitby a kaplnka bola zasvätená Nepoškvrnenému počatiu Panny Márie. Celý areál s prameňom na hore Zvir v Litmanovej bol 7. septembra 2008 povýšený na gréckokatolícke mariánske pútnické miesto Prešovskej archieparchie. 8. augusta 2010, pri príležitosti archieparchiálnej odpustovej slávnosti, bol slávnostne zverejnený dekrét o ustanovení puta duchovného príbuzenstva (afiliácie) tomuto mariánskemu pútnickému miestu na hore Zvir s pápežskou bazilikou Santa Maria Maggiore v Ríme, ktorá je prvým a

hlavným mariánskym chrámom na svete. Apoštolská penitenciária v Ríme udelila tomuto pútnickému miestu výsadu plnomocných odpustkov, aké má bazilika Santa Maria Maggiore. V roku 2008 bol postavený liturgický priestor. Oltár, ktorý je dielom akademického sochára Miroslava Kollára, je z travertínového kameňa. Ikonostas pozostáva iba z jedného radu štyroch ikon. Celý liturgický priestor s ikonostasom bol slávnostne posvätený počas výročnej púte 9. augusta 2009. V blízkosti parkoviska sa nachádza Dom sv. Jozefa – drevenica, v ktorej býva duchovný správca hory Zvir. Oproti Domu je situované informačné centrum, ktoré slúži na poskytovanie základných informácií o tomto mariánskom pútnickom mieste a ponúka na predaj aj náboženské predmety. Práce na úprave prameňa boli skončené v roku 2009 a súčasne bola obnovená a zväčšená Kaplnka zjavenia, do ktorej prichádza každodenne množstvo pútnikov, aby zotrvali v modlitbe a vyprosili si potrebné milosti. Oproti prameňu (Prameň sv. Jána Krstiteľa) sa nachádza miesto na votívne tabuľky, umiestňovaním ktorých vyjadrujú pútnici poďakovanie Presvätej Bohorodičke za rôzne duchovné a telesné uzdravenia. V roku 2010 bola postavená Sviečková kaplnka. V roku 2011 bol postavený a daný do užívania Spovedný dom bl. Metoda Dominika Trčku CSsR. 6. októbra 2013 bola po rekonštrukcii časti pôvodného liturgického priestoru slávnostne posvätená Eucharistická kaplnka susediaca s Kaplnkou zjavenia. Hlavná púť na hore Zvir sa koná vždy v prvú augustovú nedeľu po prvom piatku.

4.1.7 Východisko Stara Wieś

G Východisko Stara Wieś – Stara Wieś (M) – Rzeszów (M) – Przemyśl (SJ) – Kalwaria Pactawska (M) – Krosno (M)

Stara Wieś (275 m n. m.) je obec v Podkarpatskom vojvodstve. Známa sa stala neskorobarokovou bazilikou vysvätenou v roku 1760 biskupom przemyským Wacławom Hieronimom Sierakowskim. Baziliku vybudovali kňazi z paulínskeho rádu. V súčasnosti je sídlom jezuitského rádu. Do baziliky putuje ročne cez 20 000 pútnikov z blízkeho i vzdialenejšieho okolia.

Rzeszów (210 m n. m.) je mesto na juhovýchode Poľska s počtom obyvateľov približne 180 000. Rozprestiera sa na brehoch rieky Wisłok. Nachádza sa v samom srdci Sandomierskeho údolia. Rzeszów je tiež hlavným mestom Podkarpatského vojvodstva a sídlom Rzeszówskeho kraja. Mestský štatút mu bol udelený v roku 1354. V roku 2004 mesto Rzeszów usporiadalo Stredoeurópsku olympiádu v informatike (CEOI).

Przemyśl (200 m n. m.) sa nachádza v juhovýchodnom Poľsku na styku pohorí a nížin na mieste známom ako Przemyšlská brána. Cez mesto preteká významná rieka San. Mesto sa vďaka svojej dobrej geografickej polohe stalo významným miestom obchodu medzi východnou a strednou Európou. Przemyśl má približne 70 000 obyvateľov a je súčasťou Podkarpatského vojvodstva.

Kalwaria Pactawska (450 m n. m.) je menšou usadlosťou v juhovýchodnom Poľsku v blízkosti ukrajinskej hranice. Nachádza sa na vyvýšenom mieste v krásnej prírode, ktoré je ideálne na stretnutie Boha s človekom. Vďaka svojej jedinečnosti sa miestu hovorí aj „Jeruzalem Východu“ vzhľadom aj na prítomnosť zázračného obrazu

Matky Božej. Usadlosť sa rovnako zvykne nazývať aj „Jasna Góra Podkarpatska“. Každoročne tu putuje viac ako 60 000 pútnikov a prichádza vyše 600 organizovaných skupín.

Krosno (270 m n. m.) (pol. Królewskie Wolne Miasto Krosno) je mesto v Podkarpatskom vojvodstve, ktoré má približne 50 000 obyvateľov. Ide o jedno zo štyroch miest Podkarpatského vojvodstva, ktoré má tzv. práva powiatu. Jedná sa o niekdajšie stredoveké opevnené mesto, centrum obchodu s plátňom, súknom, či uhorským vínom. V rokoch 1975 - 1998 bolo centrom samostatného Krosnianskeho vojvodstva. Dnes je centrom okresu, má regionálny až subregionálny význam. Sídli tu niekoľko inštitúcií s nadregionálnym významom, napr. Regionálne riaditeľstvo štátnych lesov, Podkarpatská regionálna veterinárna inšpekcia, Regionálna správa ciest, Obvodný banský úrad či Inštitút pre ropu a plyn. Zaujímavosťou je, že v meste sa nachádzalo prvé známe ložisko ropy na svete. Miestny blšák bol v 90. rokoch 20. storočia ako aj v prvých rokoch nového milénia popri Nowom Targu a Jablonke častým cieľom Slovákov v rámci nákupnej turistiky. V roku 2015 bolo v Krosne založené Sanktuárium sv. Jána Pavla II. Každý rok putuje do Krosna cez 10 000 pútnikov na počesť pobytu Jána Pavla II. v Krosne, ktorý sa tu modlil a prebýval v júni 1997. Sedem rokov sa tu organizuje Charizmatické fórum, ktoré trvá dva dni.

4.1.8 Východisko Kalwaria Pactawska

H Východisko Kalwaria Pactawska – Kalwaria Pactawska (M) – Krásny Brod (M) – Buková Hôrka (M) – Ladomirová (UNESCO) – Bodružal (UNESCO) – Dukla (SJ) – Krosno (M) – Tarnowiec (M) – Dębowiec (M)

Kalwaria Pactawska (450 m n. m.) je menšou usadlosťou v juhovýchodnom Poľsku v blízkosti ukrajinskej hranice. Nachádza sa na vyvýšenom mieste v krásnej prírode, ktoré je ideálne na stretnutie Boha s človekom. Vďaka svojej jedinečnosti sa miestu hovorí aj „Jeruzalem Východu“ vzhľadom aj na prítomnosť zázračného obrazu Matky Božej. Usadlosť sa rovnako zvykne nazývať aj „Jasna Góra Podkarpatska“. Každoročne tu putuje viac ako 60 000 pútnikov a prichádza vyše 600 organizovaných skupín.

Krásny Brod (301 m n. m.) sa spomína už na začiatku 13. storočia. Po ničivých tatárskych vpádoch sa oblasť kolonizovala až v druhej polovici 14. storočia. Z územia nášho východného suseda sa sem prisťahovalo okolo 40 000 Ukrajincov z Podolia. Postavili vzácny drevený kláštor (monastier). Po stáročia nedotknutý objekt zničili v priebehu veľkej ofenzívy ruských vojsk v roku 1915 delostrelecké jednotky rakúsko-uhorskej armády. Kláštor existujúci v Krásnom Brode mal mimoriadny význam pre Ukrajincov žijúcich na území východného Slovenska. Bol ich duchovnou a kultúrnou oporou. V Krásnom Brode pracovala v 18. storočí valcha, kameňolom a v roku 1892 tu postavili prvú menšiu rafinériu ropy v Uhorsku, ktorá spracovávala túto vzácnu komoditu dovážanú z Haliče.

Buková Hôrka (235 m n. m.) patrí k obľúbeným a hojne navštevovaným pútnickým miestam gréckokatolíkov. Nachádza sa v obci Bukovce v okrese Stropkov. Prvé písomné správy o danej lokalite pochádzajú z roku 1742. Podľa ľudového podania sa tu zázračne uzdravil slepec, ktorý prichádzal pravidelne z Haliča na jarmok do Stropkova. Obyvatelia tu postavili malú kaplnku. Neskôr sa dostala do užívania pustovníkovi Arseniovi Bosákovi. Po jeho smrti tu vystavali v roku 1796 chrám a kláštor. Pápež Klement XII. v roku 1738 obdaroval Bukovú Hôrku mimoriadnymi

plnomocnými odpustkami. V časocho intenzívneho náboženského života bola v tomto kláštore aj kantorská škola a noviciát všetkých baziliánov v Uhorsku.

Ladomirová (262 m n. m.) je situovaná v severnej časti Nízkyoh Beskýd v doline potoka Ladomirky. Obec bola založená v časocho valašskej kolonizácie na zákupnom práve. Najvýznamnejšou kultúrnou a historickou pamiatkou obce je Gréckokatolícky chrám sv. Michala Archanjela, postavený v roku 1742. Ikonostas pochádza z polovice 18. stor. Cerkov je od roku 1968 národnou kultúrnou pamiatkou a od roku 2008 je zapísaná v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Pri chráme stojí samostatná zvonica stĺpikovej konštrukcie. Areál, ktorého súčasťou je aj cintorín, je oplotený zrubovou ohradou.

Bodružal (359 m n. m.) sa nachádza 12 km od mesta Svidník v blízkosti slovensko-poľskej hranice (Dukliansky priesmyk). V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka, Gréckokatolícky chrám sv. Mikuláša, ktorý bol postavený v roku 1658. Je to trojdielna zrubová stavba s bohato členenou šindľovou strechou a troma na západ sa zvyšujúcimi vežami. Areál chrámu je obklopený zrubovou ohradou so šindľovou striedkou. V interiéri sa zachovali zvyšky nástenných malieb z pol. 18. storočia. Ikonostas je z konca 18. storočia. Od roku 2008 je objekt zapísaný v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Dukla (350 m n. m.) je mesto v Poľsku v Podkarpatskom vojvodstve v okrese Powiat krošnieński v rovnomennej gmine. Žije tu okolo 2 000 obyvateľov. Mesto bolo počas druhej svetovej vojny dejiskom ťažkýoh bojov tzv. karpatsko-duklianskej operácie, počas ktorej sa pokúsili sovietske vojská a československý armádny zbor preraziť nemeckú líniu a poskytnúť pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

Krosno (270 m n. m.) (poľ. Królewskie Wolne Miasto Krosno) je mesto v Podkarpatskom vojvodstve, ktoré má približne 50 000 obyvateľov. Ide o jedno zo štyroch miest Podkarpatského vojvodstva, ktoré má tzv. práva powiatu. Jedná sa o niekdajšie stredoveké opevnené mesto, centrum obchodu s plátnom, súknom, či uhorským vínom. V rokoch 1975 - 1998 bolo centrom samostatného Krosnianskeho vojvodstva. Dnes je centrom okresu, má regionálny až subregionálny význam. Sídli tu niekoľko inštitúcií s nadregionálnym významom, napr. Regionálne riaditeľstvo štátnych lesov, Podkarpadská regionálna veterinárna inšpekcia, Regionálna správa ciest, Obvodný banský úrad či Inštitút pre ropu a plyn. Zaujímavosťou je, že v meste sa nachádzalo prvé známe ložisko ropy na svete. Miestny blšák bol v 90. rokoch 20. storočia ako aj v prvých rokoch nového milénia popri Nowom Targu a Jablonke častým cieľom Slovákov v rámci nákupnej turistiky. V roku 2015 bolo v Krosne založené Sanktuárium sv. Jána Pavla II. Každý rok putuje do Krosna cez 10 000 pútnikov na počesť pobytu Jána Pavla II. v Krosne, ktorý sa tu modlil a prebýval v júni 1997. Sedem rokov sa tu organizuje Charizmatické fórum, ktoré trvá dva dni.

Tarnowiec (250 m n. m.) je mesto známe predovšetkým pre svoj krásny kostol vysvätený v roku 1961. Kostol je známy ako svätyňa Panny Márie. V blízkosti chrámu sa nachádzajú malé a veľké kalvárie s krížovou cestou a kaplnkou ruženca. Veľká kalvária je jednou z troch svojho druhu na svete. Tieto miesta sú navštevované veľkým počtom pútnikov nielen z Poľska, ale aj z iných krajín.

Dębowiec (250 m n. m.) sa nachádza v Podkarpatskom vojvodstve. Žije tu približne 9 000 obyvateľov. Nachádza sa v ňom najvýznamnejšia Bazilika Panny Márie Saletínskej v Poľsku. Už viac ako 100 rokov navštevujú sanktuárium ročne tisícky pútnikov. V posledných rokoch bol zaznamenaný nárast organizovaných skupín

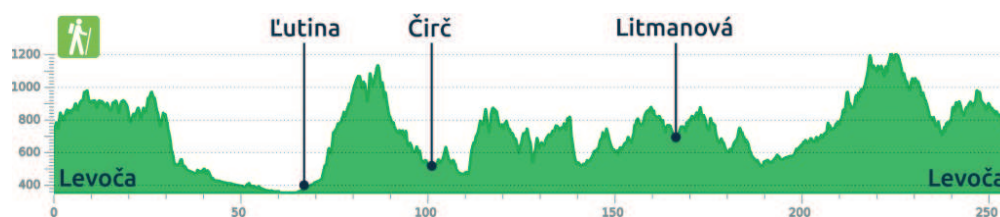
prichádzajúcich do baziliky a jej blízkeho okolia (približne 900 skupín ročne). Najpočetnejšiu skupinu pútnikov tvoria Slováci. Konajú sa tu rôzne akcie ako Medzinárodné stretnutie mládeže začiatkom júla, Otvorenie motocyklovej sezóny, púte v máji a septembri, púte hasičov či železničiarov. V tesnej blízkosti baziliky sa nachádza tzv. štvorcové sanktuárium a svätyňa tajomstva ruženca.

4.2 Trasy podľa spôsobu prepravy (okruhy)

- **Automobilová pútnická trasa (Gabolto** – Łosie – Gorlice – Lipinki – **Dębowiec** – Tarnowiec – **Krosno** – Dukla – Bodružal (UNESCO) – Ladomirová (UNESCO) – Bardejov (UNESCO) – **Gabolto**)
- **Cyklistická pútnická trasa (Stará Wieś – Przemysł – Kalwaria Pałacowska – Sanok – Stará Wieś)**

- **Pešia pútnická trasa (Levoča – Olšavica – Tichý Potok – Lipany – Lutina – Minčol – Čirč – Stará Ľubovňa – Litmanová – Jakubany – Levoča)**

5 PLÁNOVANÉ INVESTÍCIE A TENDENCIE ROZVOJA

Súčasťou predkladanej stratégie rozvoja pútnickej trasy je okrem prepojenia jednotlivých pútnických miest v slovensko-poľskom pohraničí aj dobudovanie náležitej infraštruktúry s cieľom vytvoriť európsku úroveň kvality a kultúry duchovného turizmu – novodobého fenoménu cestovného ruchu. Investície pohraničia boli určené na základe vzájomného logického prepojenia, komplementárnosti tak, aby výsledkom bola komplexná ponuka. Celkový rozsah investícií projektu sa predpokladá vo výške 2 162 366,06 €.

Na plánovaných investíciách projektu participuje osem investičných partnerov z poľsko-slovenského pohraničia, štyria sú zo Slovenska (Gabolto, Levoča, Litmanová, Lutina) a štyria z Poľska (Dębowiec, Kalwaria Paławska, Krosno, Stara Wieś). Investičné aktivity jednotlivých partnerov majú verejnospôsobný charakter a predstavujú najmä dobudovanie areálov pútnických miest, prvky drobnej architektúry, parkoviská, sociálne zariadenia pre turistov/pútnikov, vybavenie objektov kultúry, pútnické domy. Prehľadný popis aktivít jednotlivých partnerov sumarizuje Tabuľka 1.

Tabuľka 1: Partneri projektu a ich investičné aktivity

Lokalita	Názov partnera	Investičná aktivita
LITMANOVÁ (SK)	<i>Gréckokatolícka cirkev, farnosť Litmanová</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vybudovanie pútnicko-informačného centra • oddychová zóna • detské ihrisko

LUTINA (SK)	<i>Gréckokatolícka cirkev, farnosť Lutina</i>	<ul style="list-style-type: none"> • rekonštrukcia námestia • dobudovanie oddychovej zóny • detské ihrisko • rekonštrukcia turistického prístrešku
LEVOČA (SK)	<i>Rímskokatolícka cirkev, farnosť Levoča</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vytvorenie krížovej cesty • oddychová zóna • rozšírenie sociálnych zariadení • úprava parkoviska a vybudovanie nového vjazdu/výjazdu
GABOLTOV (SK)	<i>Rímskokatolícka cirkev, farnosť Gaboltov</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vybudovanie sociálnych zariadení • rekonštrukcia chodníkov v areáli • vybudovanie nových miest na sedenie v areáli • vybavenie areálu prvkami drobnej architektúry • rekonštrukcia prameňa Sv. Vojtecha • umelecké nasvietenie kalvárie • inštalácia aktívneho bleskozvodu • inštalácia informačných tabúl' • inštalácia osvetlenia a ozvučenia areálu
STARA WIEŚ (PL)	<i>Towarzystwo Jezusowe Dom Zakonny w Starej Wsi</i>	<ul style="list-style-type: none"> • rekonštrukcia záhrad a okolia sanktuária • rekonštrukcia prechodu medzi záhradami a nádvorím • vybudovanie nových chodníkov v areáli • vybudovanie nového Amfiteátra sv. Jana Pavla II. • inštalácia informačných tabúl' • vytvorenie propagačných letákov • vytvorenie webu
KROSNO (PL)	<i>Parafia Rzymskokatolícka pw. św. Piotra Apostola i św. Jana z Dukli w Krośnie</i>	<ul style="list-style-type: none"> • výsadba okrasných rastlín s dôrazom na umelecké stvárnenie mariánskych tajomstiev • inštalácia informačných tabúl' • rekonštrukcia záhradného areálu a chodníkov • vybudovanie pútnicko-informačného centra
KALWARIA	<i>Klasztor Znalezienia</i>	<ul style="list-style-type: none"> • rekonštrukcia nádvorcia a

PACŁAWSKA (PL)	<i>Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów)</i>	chodníkov • rekonštrukcia schodov v areáli • vybavenie areálu prvkami drobnej architektúry
DĘBOWIEC (PL)	<i>Zgromadzenie Księży Misjonarzy Saletynów, Dom Zakonny</i>	• vybudovanie parkoviska • výstavba prístrešku s krbom • dláždenie ciest v parku • výstavba chodníkov • inštalácia lavičiek pozdĺž chodníkov • inštalácia osvetlenia a ozvučenia areálu • vybudovanie kamerového systému • vytvorenie wifi spo

Na uvedené investičné zámery nadväzujú potenciálne rozvojové osi územia v rámci pútnického turizmu a cestovného ruchu (Mapa 8).

Horizontálna rozvojová os prechádza v smere východ – západ (*Przemyśl – Kalwaria Pacławska – Stara Wieś – Krosno – Dębowiec – Dukla – Bardejov – Gaboltov – Prešov – Levoča – Spišská Nová Ves – Poprad – Liptovský Mikuláš – Staré Hory*), pričom spája najdôležitejšie mariánske a iné pútnické miesta v poľsko-slovenskom pohraničí, a tiež rešpektuje možné napojenia pútnického turizmu na existujúce väzby cestovného ruchu v území.

Vertikálna rozvojová os prechádza v smere juh – sever (*Prešov – Velký Šariš – Lutina – Stará Lubovňa – Litmanová – Nowy Sącz – Kalwaria Zebrzydowska – Krakow*) a prepája okrem mariánskych pútnických miest aj významné medzinárodné a nadregionálne centrá strednej Európy, a rovnako spája obe línie Stredoeurópskej mariánskej cesty.

FOTOGRAFICKÁ PRÍLOHA

- Levoča
- Litmanová
- Lutina
- Gaboltov
- Dębowiec
- Krosno
- Stara Wieś
- Kalwaria Pałacowska

Levoča (PÚTNICKÉ MIESTA 2016)

Litmanová (PÚTNICKÉ MIESTA 2016)

Lutina (BAZILIKA LUTINA 2016)

Gabolto (PÚTNICKÉ MIESTA 2016)

Dębowiec (SANKTUARIUM.SALETYNI 2016)

Krosno (PIOTRAJANA 2016)

Stara Wieś (STARAWIES.JEZUICI 2016)

Kalwaria Pactawska (TWORCZEBIESZCZADY 2016)

BIBLIOGRAFIA

- ADAMEC, V., JEDLIČKOVÁ N., 1991. Slovensko. Turistický lexikon. Bratislava: Šport. 288 s.
- AMBRÓZ, L., LACIKA, J., ONDREJKA, K., ŠUBOVÁ, D., 2009a. Chránené krajinné oblasti Slovenska. Zostavil D. Kollár. Bratislava: Dajama. 128 s.
- AMBRÓZ, L., LACIKA, J., ONDREJKA, K., ŠUBOVÁ, D., 2009b. Národné parky Slovenska. Zostavil D. Kollár. Bratislava: Dajama. 128 s.
- BADANIE RUCHU TURYSTYCZNEGO W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM W 2014 ROKU [online]. [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: http://www.silesia-sot.pl/wp-content/uploads/2015/03/Raport_Badanie-ruchu-turystycznego-2014_v2.pdf
- BAZILIKA ĽUTINA 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: http://bazilikalutina.sk/?page_id=21
- BOROWIEC, W., 2003. Podkarpackie sanktuaria [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www.nowiny24.pl/reportaze/art/5917525,podkarpackie-sanktuaria,id,t.html>
- ČIRČ 2016 [online]. [cit. 2016-06-01]. Dostupné z: <http://www.obeccirc.sk/poloha/>
- DANCÁK, F., 2004. Homo viator. Prešov: PETRA. 91 s.
- DANCÁK, F., 2005. Náboženský turizmus. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 38 s.
- DANCÁK, F., 2013. Mariánske pútnické miesta Prešovskej archieparchie. Prešov: Petra. 95 s.
- DAVID, P., ml., LUDVÍK, P., DAVID, P., st., SOUKUP, V., 2006. Turistický lexikon Slovensko. Vizovice: SHOCart. 424 s.

- DORČÁK, P., POLLÁK, F., FOGAŠ, A., SVETOZAROVOVÁ, N., 2014. Stratégia destinačného marketingu cestovného ruchu Prešovského samosprávneho kraja. Prešov: Bookman. 253 s.
- DUDÁŠ, M., GOJDIČ, I., ŠUKAJLOVÁ, M., 2007. Drevené kostoly. Kultúrne Krásky Slovenska. Bratislava: Dajama. 128 s.
- EUROBAROMETER POLL 2012 [online]. [cit. 2016-06-01]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_341_en.pdf
- FOGAŠ, A., 2005. Drevená sakrálna architektúra na severovýchodnom Slovensku. In: Krásky Slovenska, 11-12, roč.82, s. 34-39.
- FOGAŠ, A., 2006a. Horný Šariš. In: Krásky Slovenska, 3-4, roč.83, s. 10-21.
- FOGAŠ, A., 2006b. Pešie turistické trasy. In: FOGAŠ, A., KOLLÁR, T. Východné Karpaty. Vihorlatské vrchy. S batohom po Slovensku. 40 peších turistických trás. Zostavil D. Kollár. Bratislava: DAJAMA. s. 86-157.
- FOGAŠ, A., 2007a. Bardejov. In: DVOŘÁKOVÁ, V., KOLLÁR, D. Najkrajšie mestá. Mestské pamiatkové rezervácie. Kultúrne Krásky Slovenska. Bratislava: DAJAMA. s. 102-109.
- FOGAŠ, A., 2007b. Dolný Šariš. In: Krásky Slovenska, 1-2, roč. 84, s. 10-13.
- FOGAŠ, A., 2007c. Prešov. In: DVOŘÁKOVÁ, V., KOLLÁR, D. Najkrajšie mestá. Mestské pamiatkové rezervácie. Kultúrne Krásky Slovenska. Bratislava: DAJAMA. s. 110-117.
- FOGAŠ, A., 2008a. Horný Zemplín. In: Krásky Slovenska, 3-4, roč. 85, s. 10-13.
- FOGAŠ, A., 2008b. Mestá horného Zemplína. In: Krásky Slovenska, 3-4, roč. 85, s. 14-17.
- FOGAŠ, A., 2009. Karpatské drevené klenoty. In: GEO, 4, roč. 5, s. 72-83.
- FOGAŠ, A., ROSIČ, M., MATLOVIČ, R., MICHAELI, E., VERBA, V., MICHALKO, M., 2015. Vybrané trasy po východnom Slovensku. Exkurzný sprievodca. Prešov: Vydavateľstvo PU. 155 s.

- HARČÁR, J., KANDRÁČOVÁ, V., MATLOVIČ, R., MICHAELI, E., 1998. Prešov, Prešovský okres a Prešovský kraj. Geografické exkurzie. Prešov: Katedra geografie a geoekológie FHPV PU, Východoslovenská pobočka SGS, Okresný úrad Prešov. 195 s.
- HUSOVSKÁ, L., DVOŘÁKOVÁ, V., FLOREKOVÁ, V., TAKÁTSOVÁ, J., TÓTHOVÁ, Š., SKOČEK, I., 2000. Slovensko prechádzky storočiami miest a mestečiek. Bratislava: Príroda a.s. 288 s.
- JACKOWSKI, A., 2001. Łagiewniki in the System of Poland's and the World's Pilgrimage Centres. In: Peregrinus Cracoviensis . Vol. 11.
- JACKOWSKI, A., 2003a. Pilgrimage in the History of Polish Tourism. In: Prace Geograficzne. No. 111, pp. 247-260.
- JACKOWSKI, A., 2003b. Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii. 270 s.
- JACKOWSKI, A., 2011. Turystyka pielgrzymkowa w Małopolsce - stan obecny i szanse rozwoju [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.sgpm.krakow.pl/newsysn/UserFiles/File/2011-06-21-ref1-1-1.pdf>
- KANDRÁČOVÁ, V., DUBCOVÁ, A., 2011. Lokalizačné predpoklady religiózneho turizmu v FMR Prešov. In: Geografické štúdie, č. 1, s. 4-22.
- KHANDL, L., 2012. Rozhľadne – 65 lokalít s rozhľadňami. po Slovensku. Zostavil D. Kollár. Bratislava: Dajama. 206 s.
- KOL., 2003. Slovensko - putovanie po regiónoch. Bratislava: Dajama. 456 s.
- KOLLÁR, D., 2013. Najkrajšie autotrasy – 25 autoturistických trás. po Slovensku. Bratislava: Dajama. 208 s.
- KOLLÁR, D., NEŠPOR, J., 2007. Hrady najkrajšie zrúcaniny. Kultúrne Krásy Slovenska. Bratislava: Dajama. 142 s.
- KOREC, P., LAUKO, V., TOLMÁČI, L., ZUBRICZKÝ, G., MIČIETOVÁ, E., 1997. Kraje a okresy Slovenska. Nové administratívne členenie. Bratislava: Q 111. 391 s.

- KRESÁNEK, P., a kol., 2009. Slovensko – ilustrovaná encyklopédia pamiatok. Bratislava: Simplicissimus. 983 s.
- KRIŽANOVÁ, E., PUŠKÁROVÁ, B., 1990. Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku. Turistický lexikon. Bratislava: Šport. 240 s.
- KROGMANN, A., 2007. Religiózný cestovný ruch v Nitrianskom kraji. Nitra: UKF. 100 s.
- KROGMANN, A., ŠOLCOVÁ, L., MRÓZ, F., MRÓZ, Ł., 2013. Pielgrzymowanie Polaków i Słowaków Drogą św. Jakuba na początku XXI w. In: Peregrinus Cracoviensis . Vol. 24. No. 4, pp.
- KUREK, W. a kol., 2007. Turystyka. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN. 540 s.
- LACIKA, J., 1999a. Spiš. Bratislava: Dajama.136 s.
- LACIKA, J., 1999b. Tatry. Bratislava: Dajama.136 s.
- LACIKA, J., 2008. 1000 zaujímavostí Slovenska. Bratislava: IKAR. 384 s.
- LACIKA, J., 2013. Pamätníky a pomníky. Kultúrne Krásky Slovenska. Zostavil D. Kollár. Bratislava: Dajama.128 s.
- LITMANOVÁ – HORA ZVIR 2016 [online]. [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <http://www.horazvir.sk/historia.php>
- MATLOVIČ, R., 2001. Geografia relígií. Náčrt problematiky. Prešov: FHPV PU. 375 s.
- MATLOVIČ, R., KANDRÁČOVÁ, V., MICHAELI, E., 1996. Exkurzie po Slovensku. Prešov: Inštitút turizmu a hotelového manažmentu pri UPJŠ.RE-PRO-MA.424 s.
- MATLOVIČ, R., KANDRÁČOVÁ, V., MICHAELI, E., 1998. Trasy za poznaním Slovenska. Prešov: ATA – Akademická turistická agentúra.500 s.
- MATLOVIČOVÁ, K., KLAMÁR, R., MIKA, M., 2015. Turistika a jej formy (VŠ učebnica). Prešov: Prešovská univerzita, FHPV. 550 s. I.

- MESTO LEVOČA 2016 [online]. [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <http://www.levoca.sk/put-na-mariansku-horu.phtml?id5=12463>
- MIĘDZYNARODOWA PIESZA PIELGRZYMKA Z WĘGIER (HIDASNEMETI) DO KRAKOWA ŁAGIEWNIK [online]. [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <http://www.spowiedz.pl/pielgrzymka/index.html>
- MIŠKOVIČ, O., 2015. Mariánske Pútnické centrum Baziliky minor v Lutine. In: Slovo [online]. [cit. 2016-06-10]. Dostupné z: <http://slovo.grkatpo.sk/nova-stranka/marianske-putnicke-centrum-baziliky-minor-v-lutine/>
- MLYNKA, L., HABERLANDOVÁ, K., 2007. Technické pamiatky. Kultúrne Krásy Slovenska. Zostavil D. Kollár. Bratislava: Dajama.111 s.
- MRÓZ, F., 2014. Szlaki pielgrzymkowe w krajobrazie sakralnym Polski. In: Krajobraz sakralny, s. 103-118.
- MRÓZ, F., MRÓZ, Ł., 2013. Droga św. Jakuba Via Regia na Pogórze Dynowskim w sieci europejskich szlaków kulturowych. Dynów: Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, s. 117-138.
- MRÓZ, F., MRÓZ, Ł., KROGMANN, A., ŠOLCOVÁ, L., 2014. Droga św. Jakuba na Pograniczu Polsko-Słowackim – stan obecny i perspektywy rozwoju. Kraków: Wydawateľstwo Czuwajmy. s. 277-289.
- ODKRYJ MAŁOPOLSKĘ - MAŁOPOLSKIE SANKTUARIA I MIEJSCA KULTU RELIGIJNEGO 2008 [online]. [cit. 2016-06-01]. Dostupné z: http://www.malopolskie.pl/Pliki/2011/Odkryj_malopolske_sanktuaria_miejsc_a_kultu_religijnego2009.pdf
- ONDREJKA, K., 2011. Rekordy Slovenska. Zostavil D. Kollár. Bratislava: Dajama.272 s.
- OPENSTREETMAP 2016. © OpenStreetMap Contributors [online]. [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <https://www.openstreetmap.org>
- PETRÍK, L., 2008. Púť do Litmanovej. In: Slovo [online]. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://casopisslovo.sk/wp-content/uploads/archiv/0821.pdf>

- PEW RESEARCH CENTER 2012 [online]. [cit. 2016-06-10]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>.
- PIOTRAJANA 2016 [online]. [cit. 2016-06-3]. Dostupné z: <http://piotrajana.pl/?p=9342>
- PLESNÍK, P. a kol., 1989. Malá slovenská vlastiveda 1. Bratislava: Obzor. 400 s.
- PÚTNICKÉ MIESTA 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www.putnickemiesta.sk>
- RÍMSKOKATOLÍCKA CIRKEV FARNOSŤ GABOLTOV 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/farnostgabolto/ministries>
- RÍMSKOKATOLÍCKA CIRKEV FARNOSŤ LEVOČA 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://rkc.levoca.sk/>
- SANKTUARIUM.SALETYNI 2016 [online]. [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <http://sanktuarium.saletyni.pl/>
- SLIVKA, M., VALLÁŠEK, A., 1991. Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo. 272 s.
- SOPOLIGA, M., 1996. Perly ľudovej architektúry. Prešov: Dino. 127 s.
- STARAWIES.JEZUICI 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: http://www.starawies.jezuici.pl/kolegium_oo_jezuitow
- STREDOEURÓPSKA MARIÁNSKA CESTA 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www.marianskacesta.sk/aj-cez-slovensko-prechadza-marianska-cesta.php>
- ŠVORC, P. a kol., 1997. Sprievodca po historickom Prešove. Prešov: Universum. 114 s.
- TWORCZEBIESZCZADY 2016 [online]. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://tworzzebieszczady.pl/artykuly/kalwaria-paclawska>
- WIECKOWSKI, M., MICHNIAK, D. et al., 2012. Poľsko-slovenské pohraničie z hľadiska dopravnej dostupnosti a rozvoja cestovného ruchu. Varšava: Instytut

Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk.
Bratislava: Geografický ústav SAV. 283 s.

- WORLD TOURISM ORGANISATION UNWTO 2016 [online]. [cit. 2016-06-06].
Dostupné z: <http://www2.unwto.org>

Názov : Stratégia rozvoja pútnickej cesty na poľsko-slovenskom pohraničí

Autori: Mgr. Anton Fogaš, PhD.
Mgr. Miloslav Michalko, PhD.
Mgr. Jana Michalková

Vydavateľ: Grafotlač Prešov

Rok vydania: 2016

Rozsah: 98 strán